

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

**Opozice v nedemokratických režimech v
teorii a praxi – Egypt**

Aleška Sudová

Plzeň 2013

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Mezinárodní teritoriální studia

Studijní obor Mezinárodní vztahy – britská a americká studia

Bakalářská práce

**Opozice v nedemokratických režimech v
teorii a praxi – Egypt**

Aleška Sudová

Vedoucí práce:

PhDr. Martina Ponížilová

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2013

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen
uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2013

.....

OBSAH

ÚVOD	1
1 OPOZICE	6
1.1 Definice opozice.....	6
1.2 Opozice v nedemokratickém režimu.....	7
1.3 Funkce opozice	10
1.4 Cíle a strategie opozice	11
1.5 Autoritářská opozice	12
1.6 Sartoriho systém státostrany	14
1.7 Hegemonická strana.....	14
1.8 Pohled na egyptskou opozici	15
1.8.1 Integrovaný disent	16
1.8.2 Tolerovaná opozice	17
1.8.3 Radikální a militantní náboženské skupiny	17
1.9 Shrnutí	18
2 OPOZICE ZA VLÁDY PREZIDENTA DŽAMÁLA^c ABD AN-NÁŞŞIRA (1956-1970)	19
2.1 Integrovaný disent	22
2.2 Tolerovaná opozice	23
2.2.1 Dobrovolnické spolky a politické strany.....	23
2.2.2 Jednotlivci.....	26
2.2.3 Umírnění islamisté.....	28

2.3 Radikální a militantní náboženské skupiny.....	29
2.4 Shrnutí	31
3 OPOZICE ZA PREZIDENTA ANWARA AS-SÁDÁTA (1970-1981)	33
3.1 Integrovaný disent	38
3.2 Tolerovaná opozice	39
3.2.1 Jednotlivci a liberalizace politického života	39
3.2.2 Umírnění islamisté	41
3.3 Radikální a militantní náboženské skupiny.....	42
3.4 Shrnutí	45
ZÁVĚR	47
RESUMÉ	50
SEZNAM LITERATURY	52

ÚVOD

Bakalářská práce Opozice v nedemokratických režimech v teorii a praxi – Egypt z časového horizontu je zaměřena na druhou polovinu 20. století, konkrétněji na roky 1956 až 1981. V případech, ve kterých je to vyžadováno, sahá popis před rok 1956 k červencovému převratu Svobodných důstojníků z roku 1952. Již časový horizont 1956 až 1981 napovídá, že bakalářská práce sleduje opozici za prezidentů an-Náṣsira a as-Sádáta. První kapitola je pojata jako teoretická, druhá a třetí kapitola jsou praktické. Při psaní bylo použito metody komparace. Na základě zvolených komparačních kritérií jsou druhá a třetí kapitola strukturovány na integrovaný disent, tolerovanou opozici a radikální a militantní náboženské skupiny. Za komparační kritéria byly vybrány organizované skupiny a jednotlivci mimo i vně vládnoucí elity, náboženství a sekularismus skupin či jednotlivců a vztah k vládnoucímu režimu, tedy do jaké míry spolupracovali nebo nespoupracovali s tímto režimem, cíle jejich aktivit a obsah jejich „programu“.

Bakalářská práce si klade několik cílů. Prvním cílem je zachytit komplexní pohled na opozici v letech 1956 až 1981. S tímto obdobím si většina osob znalých tématu vybaví náboženskou opozici v podobě radikálních islamistických skupin, které páchaly teroristické akce proti prominentům režimu a v pozdějších obdobích i proti zahraničním turistům. Náboženská opozice nebyla dozajista jedinou opozicí proti tehdejšímu režimu, proto je druhým cílem nalezení opozice mimo náboženské kruhy, a to ať v podobě různých spolků nebo organizací a v některých případech i jednotlivých osobností. V neposlední řadě to jsou politické strany vzniklé během liberalizace politického života. Třetím cílem je zachycení vztahu mezi opozičními uskupeními a režimem a sledování změn postojů obou prezidentů k opozici, k jakému postupu se uchýlovaly opoziční skupiny a jak na ně režim reagoval. Rovněž je cílem práce seznámit se se základními myšlenkami a ideami, které se snažila opoziční uskupení prosadit.

První kapitola se věnuje teorii opozice. Nejprve je v kapitole 1.1 definován pojem opozice, kdy je čerpáno z teorií opozice v demokratických režimech. Následně je v kapitole 1.2 představena opozice v rámci nedemokratického režimu. Při rekonstrukci opozice v nedemokratickém režimu jsou využity především tři publikace. První z nich je článek *Opozice v nedemokratických režimech. Vstupní poznámky k možnostem a limitům stávající teorie* od Petra Hlaváčka a Jana Holzera. Ze zahraničních publikací se vychází z článku Wondwosena Teshomeho *Opposition Parties and the the Politics of Opposition in Africa: A Critical Analysis* a z diplomové práce Ahmeta Alibašiče *Political Opposition in Contemporary Islamic Political Thought in the Arab World*. Článek Wondwosena Teshomeho přináší oproti jiným nový úhel pohledu na opozici v nedemokratickém režimu, neboť opozici zkoumal v prostředí, které je Egyptu blízké. Navíc většina západních badatelů tvořila své teorie především na základě evropských nedemokratických režimů, jejichž situace a zkušenost byla odlišná od situace a zkušeností afrických nedemokratických režimů. Práce Ahmeta Alibašiče rovněž přináší specifický pohled na otázku opozice, neboť se na ni dívá optikou náboženství – islámu. Poukazuje na odlišnou tradici a vnímání opozice. Kapitola 1.3 se věnuje funkcím opozice. V kapitole 1.4 jsou popsány cíle a strategie, které opozice uplatňuje. Opozice může v nedemokratickém režimu vystupovat jako antisystémová strana, proto je i tento koncept zmíněn. Holger Albrecht a jeho článek *How Can Opposition Support Authoritarianism? Lessons from Egypt* přináší pohled konkrétně na egyptskou opozici, který je zpracován v kapitolách 1.5 a 1.8. Kapitola 1.5 popisuje autoritářskou opozici a její funkci. Albrecht přichází ve svém článku s myšlenkou, že opozice v autoritativním režimu může ve skutečnosti podporovat režim samotný. Kapitola 1.6 a 1.7 představuje koncept státostrany a hegemonické strany. Jako zdroj je využita publikace Giovanniho Sartoriho *Strany a stranické systémy: schéma pro analýzu*. Kapitola 1.8 rozčleňuje opozici do tří základních kategorií, které svým obsahem postihují prakticky celou egyptskou společnost

Druhá kapitola rozebírá opozici za vlády prezidenta Džamála °Abd an-Náṣṣira, který tento úřad zastával v letech 1956 až 1970. Na začátku kapitoly je uveden politický přehled, který se bezprostředně týká opozice. Jsou v něm pro přehlednost uvedeny názvy politických stran, skupin, jmen politických činitelů a případně zákonů, neboť se na ně navazující text odkazuje. Tímto způsobem získá čtenář ucelenější představu. U politických stran a skupin je v závorce ve většině případů uveden jejich název v originálním znění tedy v arabštině případně i v angličtině, pro snazší orientaci v cizojazyčné literatuře. Pro politický přehled byly nevhodnější *Dějiny Egypta* od Ladislava Bareše, Rudolfa Veselého a Eduarda Gombára. Autorem pasáže o moderních dějinách Egypta je profesor Eduard Gombár, který nově uvádí české ekvivalenty politických stran a organizací, a sjednocuje tak terminologii. Do této doby se používaly názvy některých organizací jen v arabském přepisu. Při popisu opozice je uveden i historický kontext, neboť bez něj by mohla uniknout část významu. Vhodnými zdroji pro rekonstrukci druhé a třetí kapitoly byla kapitola *Republican Egypt interpreted: revolution and beyond* od Paula Roussillona v publikaci *The Cambridge History of Modern Egypt volume 2.* a monografie *Struggle for Egypt. From Nasser to Tahrir Square* od Stevena Cooka.

Pro rekonstrukci opozice ve druhé kapitole je především použit článek od Clementa Henryho Moorea nazvaný *Authoritarian Politics in Unincorporated Society: The Case of Nasser's Egypt*. Struktura kapitoly odpovídá rozdělení opozice podle Holgera Albrechta, proto jsou v ní tři okruhy opozice, a to integrovaný disent, tolerovaná opozice a radikální a militantní náboženské skupiny. V kategorii integrovaný disent jsou představitelé oficiálního proudu islámu. Tento proud se stal součástí režimu a podporoval ho, a proto do této skupiny především patří univerzita al-Azhar a šajchové, kteří působili jako její rektori. Do kapitoly 2.2 věnované tolerované opozici patří dobrovolnické spolky, politické strany a významní jednotlivci. Důležitost spolků spočívala v tom, že sloužily jako základ pro kariéru politiků. Z profesních uskupení byli

nejvýznamnější inženýři. Mezi významné osobnosti, které se postavili proti politice prezidenta an-Náṣṣira lze zařadit představitele Svobodných důstojníků a z nich především maršála ʿÁmira. Kapitola 2.3 popisuje radikální a militantní náboženskou opozici, kterou v daném období představovali Muslimští bratři a jejich hlavní teoretik Sajjid Qutb. Sajjid Qutb a jeho dílo *Milníky na cestě* ovlivnil budoucí generace radikálních islamistů.

Třetí kapitola se věnuje období mezi roky 1970-1981 za prezidenta Anwara as-Sádáta. Třetí kapitolu opět uvádí přehled politických dějin, ve kterém jsou zmíněny všechny důležité politické strany. Tento přehled opět pochází převážně z publikace *Dějiny Egypta* ze stejných důvodů, které byly prezentovány ve druhé kapitole. V kapitole jsou použity články od Holgera Albrechta *How Can Opposition Support Authoritarianism? Lessons from Egypt* a od Jasona Brownleeho nazvaný *Peace Before Freedom: Diplomacy and Repression in Sadat' Egypt*. Dále v kapitole jsou opět rozebrány okruhy integrovaného disentu, tolerované opozice a radikálních a militantních náboženských skupin. V integrovaném disentu jsou zařazeni opět rektori univerzity al-Azhar. Dále je s nimi popsán postoj prezidenta as-Sádáta k náboženství, který podporoval oficiální proud islámu a vycházel mu vstříc. V části 3.2 věnované tolerované opozici je představena liberalizace politického života, vznik politických stran a umírnění islamisté. Za prezidenta as-Sádáta reprezentují umírněné islamisty Muslimští bratři. Poslední část 3.3 rozebírá radikální a militantní náboženské skupiny, kterými byly v daném sledovaném období Strana islámského osvobození, Společnost svaté války, Boží vojáci, Společnost odchodu z bezvěrectví, Organizace svaté války a Islámská skupina.

POZNÁMKA K PŘEPISŮM ARABSKÝCH JMEN A NÁZVŮ

Přepisy arabských jmen a míst se řídí transkripcí uvedenou v *Arabsko-českém a česko-arabském slovníku* od Luboše Kropáčka. Hlásky „ajn“ je zachována i na začátku slov a je označena horním

indexovým písmenem „c“. Dále jsou ve jménech zachovány rázy označené znakem „‘“. Jména a názvy míst se řídí spisovnou arabštinou, a proto jsou přepisy rovněž ve spisovné arabštině. Rovněž je při psaní jmen využito asimilace u slunečních souhlásek. V některých případech jsou do dnešní doby více zažité ekvivalenty z egyptské hovorové arabštiny nebo nespisovné přepisy. Z tohoto důvodu jsou uvedeny zažité ekvivalenty u patřičných jmen v závorce. Pro ilustraci tak dojde ke změně u jména prezidenta Gemála Násira, který bude uveden jako Džamál an-Náṣṣir (Gemál Násir).

1 OPOZICE

1.1 Definice opozice

Pojmem opozice si lze v obecné rovině představit, čistě na základě významu slova, jako veřejně hlásaný odpor či skupinu vystupující proti většině, převažujícímu názoru nebo vládnoucí skupině. V širším pojetí (*sensu largo*) představuje opozice veškerý nesouhlas s politikou vládnoucí skupiny. Příkladem širšího pojetí může být protivládní demonstrace. V užším pojetí (*sensu stricto*) je opozice reprezentována institucí např. politickou stranou (Kubát 2010: 16-19, 21). Kubát (2010: 21-22) navrhuje pro opozici v širším i užším pojetí používat přívlastek politická. V širším pojetí jsou aktivity opozice, ať jsou primárně zaměřeny na kulturu či jakoukoli jinou oblast, určovány politikou. V nedemokratickém režimu se tento rys projevuje výrazněji než v režimu demokratickém.

Pro pojem opozice neexistuje jednotná definice. Definice se liší podle toho, jak k ní konkrétní vědec přistupuje, čemu věnuje větší pozornost a v neposlední řadě z jakého pochází prostředí. Existuje celá řada definic opozice, které se snaží postihnout její jednotlivé atributy. Například Eva Kolinsky definuje opozici jako právo menšiny vyzvat většinu. Avšak v nedemokratických režimech dochází k situaci, kdy naopak menšina – politické elity – ovládají většinu (Alibašić 1999: 17). David Robertson oproti Kolinsky upřednostňuje institucionální prvek opozice, kdy je opozicí vnímáno: „politické uskupení, strana nebo volnější asociace jedinců, kteří si přejí změnit vládu a její politiku“ (Alibašić 1999: 18). Ionescu a de Madariaga považují opozici za instituci, které není jen dovoleno fungovat, ale přímo je pověřena funkcí. Ovšem tato definice je platná pouze v rámci demokratických režimů. Z tohoto důvodu zavedly doplňující pojmy jako nadvláda (*control*), disent (*dissent*) a soutěživost (*contestation*) pro režimy, které nelze označit jako demokratické. Jerzy Wjatr a Adam Przeworski vnímají opozici jako kontrolu ovládaných nad

vládou. Dle nich je opozice politická, institucionalizovaná do formy politické strany a není obstruktivní (Alibašić 1999: 18 - 19).

1.2 Opozice v nedemokratickém režimu

Teorií opozice v nedemokratických režimech se zabývala celá řada badatelů, avšak v současné době nevyhovují z několika důvodů. Hlavním z nich je to, že teorie vznikaly v období studené války, tudíž se vzorem pro nedemokratický režim stal Sovětský svaz nebo jeden z jeho satelitů. Každý z autorů zaváděl vlastní názvosloví, které vedlo k znepréhlednění tématu. Dále se zaměřují pouze na dvě základní skupiny nacházející se na okraji celého spektra opozice, a to mocenské nebo názorové skupiny uvnitř systému a skupiny, která jsou na hranici legální-nelegální (Hlaváček – Holzer 2008: 12 -13).

S pojmem „politická opozice“ či „opozice“ vyvstává otázka, zda je jeho chápání a obsah stejný jak pro demokratické, tak nedemokratické režimy. Politická opozice v rámci demokratického režimu funguje jako legální politická či parlamentní strana. Avšak v nedemokratickém režimu se tento princip vyskytuje minimálně. Politická opozice v demokratickém režimu zajišťuje rovnováhu a stabilitu, avšak v nedemokratickém režimu může opozice vystupovat jako antisystémová. Při vymezování pojmu opozice v nedemokratickém režimu je vhodnější zacházet jen s pojmem „opozice“ než s pojmem „politická opozice“. V případě nedemokratických režimů adjektivum „politická“ odkazuje na to, zda má opozice politické cíle nebo politický účinek. Miroslav Novák navrhuje pojem „politické opozice“ blíže specifikovat za pomoci přívlastků legalizovaná nebo nelegalizovaná. Opozice může sama sebe považovat za legální, ale režim nikoliv (Hlaváček – Holzer 2008: 4-6). Politická opozice je tak podmnožinou pojmu opozice. Politická opozice je reprezentována politickou stranou, je legitimovaná a uznaná. Oproti tomu opozice jako taková nemusí nabývat institucionalizované podoby (Novák 1997: 223). Jak bylo řečeno výše, Novák (1997: 223) dělení na „opozici“ a „politickou opozici“ nepovažuje za vhodné, neboť není zřejmé přesné vymezení jejich hranic, a proto by

mohlo dojít k mylnému pochopení a vyložení. Z tohoto důvodu Novák (1997: 224) upřednostňuje rozdělení na legalizovanou nebo uznanou politickou opozici v demokratických režimech a nelegalizovanou opozici v nedemokratických režimech. Legalizovanou politickou opozici nenajdeme v režimu, kterému dominuje jedna politická strana. V režimu s jednou dominantní politickou stranou nalezneme opozici v rámci strany samotné.

Opozice v nedemokratickém režimu může působit jako antisystémová, kdy je jejím cílem je celková změna systému a v některých případech jen dílčí změna v rámci režimu. Z toho vyplývá její politický charakter a to, že je opozice režimem omezovaná nebo přímo odstraňována (Hlaváček – Holzer 2008: 7). O dílčí změnu v rámci režimu usiluje rovněž protestní strana, která ve svém programu nesouhlasí se daným stavem společnosti (Dočkal 2002: nestr.). S pojmem antisystémová strana se setkáváme od 60. let minulého století. Obecně se za antisystémovou stranu v demokratickém režimu označuje strana s nedemokratickými ideály, jejíž představitelé jsou zapojeni do ilegálního a násilného chování a strana samotná je opomíjena dalšími politickými aktéry (Capoccia 2002: 12-13). V rámci nedemokratických režimů není antisystémová strana proti demokracii, neboť v tomto režimu demokracie neexistuje. Z jiného úhlu pohledu by se dalo i říci, že antisystémová strana v nedemokratickém režimu může usilovat o demokratické ideály, neboť tyto strany často hlásají myšlenku nastolení demokracie po ustanovení nového režimu, aby získaly podporu.

Opozice v nedemokratickém režimu je rozličnější, co se týká její formy, počtu typů a vlivu. Je to zapříčiněno několika skutečnostmi. Za prvé si opozice musí hledat působiště mimo politickou sféru. Za druhé vzniká přirozeně v daném prostředí, které může ovlivnit její cíle, jenž nemusí být dalekosáhlé jako v případě antisystémové strany, ale pouze lokální a krátkodobé, kdy se snaží zajistit lepší podmínky pro svou existenci a své okolí (Hlaváček – Holzer 2008: 8-9). Pro rozlišení struktury opozice považují Hlaváček a Holzer za vhodnou klasifikaci

Roberta Dahla, kterou tvoří 6 bodů: „organizační soudržnost, resp. koncentrace oponentů, soutěživost opozice, místo/pravidla setkávání mezi opozicí a vládnoucí elitou, rozličnost/specifičnost nebo identifikovatelnost opozice, cíle a strategie“ (Hlaváček – Holzer 2008: 9).

Jak již bylo řečeno výše, situaci opozice, její fungování a funkce se liší podle toho, zda se jedná o opozici v demokratickém či nedemokratickém režimu. Svou roli hraje i prostorové vymezení, tedy v jakém regionu nebo na kontinentě se daný stát, ve kterém opozice působí, nachází. Historická zkušenost státu pomáhá formulovat jeho postoj k opozici a politice jako takové. Státy Afriky¹ poznamenala do značné míry jejich koloniální minulost. Nově dekolonizované státy Afriky se staly státy s jednou dominantní politickou stranou. Opozice byla zakázána a vícestranický systém viněn, že podkopával národní jednotu. Tento stav dominoval od 60. do 80. let minulého století. Strany, jež se dostaly k moci po dekolonizaci, byly strany, které se podílely na získání nezávislosti. Tyto strany se označily za „hlas lidu“. Důsledkem toho byla narušena hranice mezi stranou a státem a systém státní strany se stal běžným. Existence státní strany způsobila v mnoha státech neexistenci opozice. Opozičním skupinám tak zbyla proti vládnoucí straně, jako způsob odporu, pouze možnost ozbrojeného konfliktu. Změna situace nastala až s koncem studené války, kdy se v Africe objevily vícestranické systémy, avšak za krátkou dobu se vrátil systém jedné strany (Teshome 2009: 288).

Opozice v Africe kromě perzekucí ze strany režimu čelí vlastním slabostem, které by se daly charakterizovat jako slabá organizace, nízká institucionalizace a slabé spojení se společností. Mathisen a Svasand

¹ Otázka Egypta byla specifická, neboť se nestal oficiální evropskou kolonií, avšak od roku 1882 ho vojensky okupovala Velká Británie. Egypt se stal formálně součástí britského impéria roku 1914 jako protektorát. Nezávislost získal záhy roku 1922, avšak nejednalo se o faktickou nezávislost, neboť egyptská politická scéna byla ovládána britskými zástupci. Situaci nevyřešila ani britsko-egyptská smlouva z roku 1936, která normalizovala vztahy mezi signatáři a legalizovala pobit britských vojáků. Konec britskému vlivu přinesl až převrat Svobodných důstojníků z roku 1952 a suezská krize, která propukla o čtyři roky později. V polovině 40. let bylo rozhodnuto o stažení britských jednotky, které bylo dokončeno letech 1954-1956.

(dle Teshome 2009: 289) spatřují slabost opozice v tom, že není schopna proniknout do důležitých oblastí, jejich voliči a podporovatelé se nestávají aktivními členy, chybí jim pevně dané procedury a často mají krátkodobou působnost. Detailněji rozpracoval slabost opozice Michael Chege (dle Teshome 2009: 289), který určil sedm základních rovin. První rovinou je slabost jejich struktury, jsou náchylné k rozpadu. Ve druhé rovině minimálně dodržují formální pravidla či procedury. Třetí slabostí je soustředění opozice kolem výrazné osobnosti, klanu nebo etnika a rozhodovací proces ovlivňují pouze nejvýše postavení členové. Loajalita členů je vázána na silného vůdce nikoliv stranu samotnou. Čtvrtou rovinou je časté spojování a štěpení opozice. Za páté opozici sužuje nedostatečné financování, proto není schopna zajistit kvalifikovaný personál pro své fungování. Za šesté nejsou opozice masové, chybí jim široká členská základna. Za sedmé je opozice aktivní v období těsně kolem voleb, během volebního období vykazují minimální činnost.

Jak bylo řečeno v kapitole 1.1, opozice v užším pojetí existuje v institucionalizované podobě. Institucionalizovaná politická opozice v nedemokratickém režimu neexistuje jen v podobě politické strany. Lze za ni označit organizace, které disponují vyšší i nižší mírou institucionalizace. Příkladem mohou být odbory, církev, studentská sdružení a podobně (Kubát 2010: 24).

1.3 Funkce opozice

Jednou z hlavních funkcí opozice je zastupování zájmů a oblastí, které vláda přehlíží. Je otázkou, zda má opozice zastávat odlišné hodnoty oproti stávajícímu establishmentu, neboť výraznější rozkol v hodnotách může zapříčinit vážné konflikty, které mohou později eskalovat až do podoby občanské války. Podle Davida Aptera (1962: 159) je „úkolem opozice [...] poté vyjádřit zájmy jako základ pro zachování hodnot, které zastává, spíše než oponovat vládě a jejím základním hodnotám“. Další funkcí opozice je poskytování informací, které jsou nedostupné vládě nebo veřejnosti. V případě, kdy je stát kontrolován agresivními vládami,

se občané stanou laxní v oblasti politiky. Proto konstruktivní opozice poskytuje vládě potřebnou zpětnou vazbu, kdy prezentuje nespokojenost občanů a artikuluje všeobecný názor. Proces přenosu informací není jednosměrný. Opozice má rovněž občanům poskytovat alternativní zdroje, aby se mohli zapojit do politického procesu. Opozice tak disponuje vzdělávací funkcí. Další její funkcí je kritika a poskytování alternativních názorů, řešení nebo osobností. Podle Hanse Daaldera neexistence opozice oslabuje vládu, oproti tomu silná opozice vládu posiluje, neboť občané vidí, že vláda reaguje na výzvy opozice. Opozice má ochraňovat občany a podporovat právo. Opozice také slouží jako aréna, kde se vyjadřuje veřejná frustrace. Sartori upozorňuje, že některé režimy povolují opozici, aby utišily opozici v širším pojetí, ne kvůli přesvědčení a hodnotám, které opozice představuje. Opozice kontroluje konfliktní oblasti a drží je v mezích veřejného pořádku (Alibašić 1999: 31-33).

Funkcemi demokratické opozice v autoritativním režimu se zabýval Alfred Stepan. Stepan identifikoval 5 základních funkcí: „1) odolávat integraci do režimu; 2) ochrana autonomie před režimem; 3) zpochybňovat legitimitu režimu; 4) zvyšovat náklady na autoritativní vládu a 5) vytvářet věrohodnou demokratickou alternativu“ (Alibašić 1999: 34). Tyto funkce můžeme rovněž přiřadit k islámské opozici v autoritativních režimech s tím, že je v některých případech potřebné vypustit u opozice přívlastek demokratická. Současní muslimsko-arabští myslitelé upřednostňují 2 funkce opozice a to kritiku a kontrolu vlády a poskytování alternativních politik (Alibašić 1999: 34).

1.4 Cíle a strategie opozice

Cíle opozice lze třídit podle několika hledisek, jakými jsou např. doba trvání, na koho jsou zaměřené, zda jsou dominantní neboli regulující. Novák při stanovování cílů a strategií opozice vychází opět z Roberta Dahla. „Dominantní neboli regulující cíle (controlling goals) opozice jsou takové cíle, k nimž hodlá dospět změnou vládní politiky. Strategií jsou prostředky, jež si vybírá k dosažení těchto cílů“ (Novák

1997: 234). Cíle opozice vůči vládě jsou změny v oblasti personálu, politické či sociálně-ekonomické struktury.

Při definování strategií opozice vychází Novák opět z Dahla, který rozlišil na šest typů strategií. První strategií je získání dostatečné voličské podpory, aby se opoziční strana sama stala vládní stranou. Stává se tak v systému dvou politických stran. Druhou strategií je stát se koaličním partnerem. Tato strategie je platná především v systému s více než dvěma stranami. Třetí strategie vychází z druhé strategie, avšak přistupuje na kvazioficiální smlouvání. Čtvrtá strategie se zaměřuje na nejslabší místa setkávání s vládou. V páté strategii vstupuje opozice do velké koalice v případě krize. V koalici setrvává, dokud nepomine nebezpečí, nebo neproběhnou volby. Šestou strategií představuje tzv. revoluční opozice, která se snaží o změnu současného systému. Revoluční opozice využívá jakékoliv prostředky, jež zdiskreditují současný systém (Novák 1997: 236-237).

1.5 Autoritářská opozice

Termínem autoritářská opozice je myšlena opozice, která vznikla a rozvíjela se v autoritářském režimu, aniž by přispěla k systémové změně. Opozice nefigurovala pouze jako opozice režimu, ale někdy i jako politický spojenec. Režim mohl opozici využít jako dočasného spojence „na poslední chvíli“, když potřeboval kontrolovat jinou opozici nebo potrestat nějakou elitní skupinu. Například egyptský režim poskytl Muslimským bratřím veřejný prostor, aby zadržel jiné islamistické skupiny. V praxi to znamenalo, že Muslimští bratři byli nadále zakázáni, ale tolerováni (Albrecht 2005: 390). „Umírněné modernistické Muslimské bratrstvo, které v Egyptě [...] představovalo pro Anwara Sadata [...] legální muslimskou opozici schopnou zařazení do politického systému jako podpora režimu, bylo zároveň určitým ventilem pro disidenty. Tyto režimy [...] rovněž pomáhaly organizovat a financovat další umírněné islamistické skupiny. V Egyptě navíc existovaly společné zájmy režimu a umírněné opozice v zavádění tržní ekonomiky a v odporu proti radikálním

islamistickým skupinám“ (Maitah 2010: 134). Proto lze říci, že politická opozice přispívá ke stabilitě režimu. Egyptská autoritářská opozice disponuje 5 funkcemi a to funkcí legitimační, rent-seeking, kooptační, usměrňující a zmírňující (Albrecht 2005: 390-391).

Legitimační funkce (*the Legitimacy Function*). Tolerováním politické opozice se vytvoří relativně liberální prostředí a hledání legitimacy je adresováno občanům. Debata v médiích šířila informace o politických reformách a požadavku větší demokracie. Kritika a opozice uznává, že existuje určitá míra svobody vyjadřování. Ovšem míra svobody vyjadřování v porovnání s demokraciemi je velmi nízká. Hodnota poskytovaných informací je diskutabilní, neboť v Egyptě byla rozšířena cenzura.

Funkce rent-seeking (*the Rent-seeking Function*). Režim toleruje existenci opozice, aby vyvolal zdání plurality a naplnil očekávání západních vlád a mezinárodních organizací. Tímto způsobem se režim snaží přilákat zahraniční investice.

Funkce kooptace (*the Co-optation Function*). Opoziční strany a nevládní organizace jsou prostředkem pro kooptaci sociálních skupin, které nejsou zastoupeny v elitní skupině. Vůdcové těchto uskupení působí jako jejich patroni.

Usměrnovací funkce (*the Channelling Function*). Politická opozice je instituce, ve které se shromažďuje společenský nesouhlas. Tyto instituce nemají přímý vliv na tvorbu politiky, místo toho „usměrňují“ tento nesouhlas, který je režim schopný zhodnotit. Režim může využít politickou opozici k tomu, aby otestoval názorové rozložení ve společnosti a zda hrozí případná krize.

Zmírňující funkce (*the Moderation Function*). Opozice disponuje schopností deradikalizovat odpor vůči vládě, neboť čím více je stát přístupný, tím je menší riziko sjednocení opozice. De facto tím

autoritářská opozice přetváří odpor na kontrolovanou opozici (Albrecht 2005: 392).

1.6 Sartoriho systém státostrany

První jednostranické státy vznikaly po první světové válce. Ve státech Afriky se po dekolonizaci a získání nezávislosti rozšířil model jednostranických vlád. V Egyptě od roku 1952 fungoval model nepřímé vojenské vlády (Sartori 2005: 249, 265).

Tato jedna vládnoucí strana byla často elitní ve smyslu omezeného členství. V jejím rámci byl zakázán vznik frakcí. Státy s jednou stranou existují ve třech podobách a to jednostranický totalitní, jednostranický autoritářský a jednostranický pragmatický stát. Jednostranický totalitní stát disponuje silnou ideologií, vysokým monopolem na vynucování a mobilizaci, neexistuje subskupinová nezávislost, kontroluje celou společnost, je vysoce represivní. Jednostranický autoritářský stát oproti tomu disponuje slabší ideologií, má nižší mobilizační a vynucovací schopnost, kontroluje pouze mocenské nástroje, jeho schopnost kontroly nezasahuje do kontroly života jednotlivců, vnější skupiny diskriminuje a subskupiny jsou omezené na nepolitické skupiny. Příkladem subskupiny v jednostranickém státu je tisk a míra jeho nezávislosti ke státním autoritám. V jednostranickém pragmatickém státu ustupuje ideologie pragmatismu. Ideologie je velmi slabá nebo irelevantní. Jedna strana existuje na principu výhodnosti, neospravedlňuje se ideologicky, disponuje nižší donucovací a mobilizační silou, absorbuje vnější skupiny a subskupiny jsou povolené případně tolerované (Sartori 2005: 49, 224-231).

1.7 Hegemonická strana

Dalším Sartoriho konceptem je hegemonická strana. Hegemonická strana neumožňuje soutěž o moc, i když jiné politické strany jsou povoleny, ale jsou považovány za druhořadé. Hegemonické strana zůstává u moci bez ohledu na oblibu. I hegemonickou stranu lze rozdělit

na ideologickou hegemonickou stranu a pragmatickou hegemonickou stranu (Sartori 2005: 234-236).

Koncept jednostranického státu a hegemonické strany je součástí nesoutěživých systémů. Nesoutěživý systém nedovoluje volební konkurenci, oponenti nedisponují stejnými právy – nemají možnost projevu, jsou cílem zastrašování a ve vyhocených případech trestání. V soutěživém systému má volič možnost vyjádřit se a svobodně a neomezeně odejít od jedné strany ke druhé. Nesoutěživý systém v lepších případech povoluje jen jednu možnost, která je navíc omezena (Sartori 2005: 220-224).

1.8 Pohled na egyptskou opozici

V roce 1988 přišel William Zartman s myšlenkou, že politická opozice v arabských zemích ve skutečnosti funguje jako podpora autoritativních režimů. Egyptský režim na jednu stranu neváhal použít represe vůči vlastní populaci. Na druhou stranu však umožnil vnik disentu a opozice, které se projevovaly v podobě islamistických hnutí, opozičních stran a sdružení za lidská práva (Albrecht 2005: 378). Domnívat se, že jejich vznik byl záměrem režimu, je přehnané. Spíše se jednalo o vedlejší produkt činnosti režimu. Největším represím čelili osoby zapojené do opozičních, především islamistických, hnutí. To však neznamenalo, že „neaktivní populace“ nebyla součástí represí.

Režim dovolil vznik opozice při zachování systému aliancí a klientelismu. Egyptský klientelismus byl specifický, neboť nebyl založen na příbuzenských vztazích, jak je v arabských zemích běžné, ale na známotech (Gombár 2007: 9). Ve vztahu mezi politickými skupinami a jedinci lze určit tři koncepty a to dissent, opozici a odpor. Do konceptu disentu patří vládní frakce a integrovaný dissent. Do druhé kategorie politické opozice patří tolerovaná opozice v podobě politických stran a nevládních organizací a antisystémová hnutí jakými jsou umírnění islamisté a jedinci či intelektuálové. Třetí koncept politického odporu

zahrnuje radikální a militantní islamistické skupiny (Albrecht 2005: 378-380).

1.8.1 Integrovaný disent

Za integrovaný disent lze označit instituce, které se staly součástí režimu po roce 1952. Do této skupiny patří především univerzita al-Azhar, která je centrem náboženského učení a soudnictví. Integrovaný disent působí v rámci státu, ale bez přístupu k vládnoucím procedurám. Al-Azhar sehrál důležitou roli v boji proti islamistům, především z Muslimských bratří, kdy se po al-Azharu požadovalo, aby vydal vyjádření a podpořil legislativu proti islamistům. Od roku 1961 byl al-Azhar pod kontrolou státu, rektora univerzity jmenovala vláda a zároveň vydával fatwy, kterými legitimizoval režim (Masry 2013). Al-Azhar je sice součástí integrovaného disentu, přesto s režimem soupeří v několika oblastech, avšak jen v takové míře, aby zůstal nadále součástí integrovaného disentu. Al-Azhar soutěží s režimem v těchto rovinách. Nejdůležitější z nich je cenzura, kde soutěží s ministerstvem informací. Druhou oblastí je kontrola nad soukromými mešitami a salafistickými hnutími, ve kterých soupeří s ministerstvem pro náboženské záležitosti. Dále soutěží s ministerstvem kultury o vznik institucí. Například zákonem z roku 1961 vzniklo v rámci al-Azharu několik sekulárních fakult jako lékařská či strojní (Moustafa 2000: 5). Další významnou oblastí je soudnictví, kde je al-Azhar jednou ze světově nejvlivnějších institucí na vykládání islámského práva.

Egyptské soudnictví by se dalo charakterizovat jako systém, kde jsou soudci nezávislí, ale soudnictví nikoliv. Soudnictví bylo do určité míry nezávislé. Opozice ho často využívala jako možnost, jak konfrontovat režim. Reformní soudci vyšších instancí usilovali o prosazení textu ústavy, avšak prosazování jejich verdiktů bylo zdlouhavé, neboť příslušné instituce často ignorovaly samotné soudní rozhodnutí. (Albrecht 2005: 381-383). Navíc k tomu v Egyptě působily vojenské soudy, neboť v zemi stále platil výjimečný stav. Souběžně s tím od roku 1958 (zákon 162)

fungovaly Státní bezpečnostní soudy (*State Security Courts*), které se zabývaly veřejnou a státní bezpečností. U těchto soudů chyběly základní záruky, jakou bylo například právo obžalovaného na odvolání (Cook 2012: 82).

1.8.2 Tolerovaná opozice

Do skupiny tolerovaná opozice patří politické strany, nevládní organizace a antisystémová opozice. Po částečné politické liberalizaci v 70. letech, kdy vznikly další politické strany, se v Egyptě uplatnil nesoutěživý vícestranický systém, neboť ve volbách pokaždé drtivě zvítězila prezidentova strana. Malé politické strany čelily několika problémům, mezi které patřila nedostatečná podpora, struktura, financování a ucelený program. Navíc při generační výměně vůdců docházelo k fragmentaci. Soupeření mezi vůdci jednotlivých opozičních stran zamezilo vytvoření možných volebních aliancí. Tyto problémy malých politických stran ve svém důsledku napomohly vládnoucí straně upevnit svou pozici. Rozmach opozičních stran nastal na konci 70. let, u nevládních organizací až později během 90. let. Do antisystémové opozice lze zařadit lidový či umírněný islamismus a jednotlivce, ať už islamisty, členy Svobodných důstojníků nebo členy parlamentu. Antisystémová opozice v tomto kontextu se snaží o změnu režimu bez použití násilí (Albrecht 2005: 383-385).

1.8.3 Radikální a militantní náboženské skupiny

Do kategorie radikální a militantní náboženské skupiny patří islamistické organizace a skupiny. Z tohoto důvodu do ní Holger Albrecht zařadil například Muslimské bratry, Islámskou skupinu a Organizaci svaté války. Muslimské bratry založil v Egyptě roku 1928 Hassan al-Banná. Obecnými cíli Muslimských bratří bylo obnovení chalífátu a návrat k původnímu islámu z doby proroka Muhammada. Zprvu nebyli Muslimští bratři radikální a jeho hlavní činností byla charita. Organizace se radikalizovala ve 40. letech, kdy prováděla násilné aktivity proti režimu. Muslimští bratři byli cílem státních represí a po většinu času působili v

ilegalitě. Islámská skupina byla původně studentská organizace založená v 70. letech na univerzitě v Asjútu. Cílem organizace bylo svržení stávajícího režimu a nastolení islámského státu oproštěného od západního vlivu. Činnost Islámské skupiny se zaměřila na násilné aktivity proti představitelům státu, turistům a Koptům. Organizace svaté války vznikla rovněž v 70. letech a byla z těchto tří skupin nejradikálnější. Organizace svaté války usilovala o ustanovení islámského státu. Cílem jejich útoků byli představitelé establishmentu a muslimové, kteří se odklonili od šarí'yy (Albrecht 2005: 385, 387-388; Čejka 2007: 63,133; Kropáček 1996, 119).

1.9 Shrnutí

Pojem opozice je v bakalářské práci chápan v užším i širším pojetí, které mnohem lépe postihuje egyptské prostředí.

Vzhledem ke specifickým egyptským podmínkám se zdá nejvhodnější použít koncept autoritářské opozice Holgera Albrechata, který byl vytvořen a aplikován na egyptské prostředí. Rovněž jeho dělení opozice na integrovaný disent, tolerovanou opozici a radikální a militantní náboženské skupiny a jejich subkategorie postihuje celou egyptskou společnost. Výše zmíněné koncepty jsou velmi užitečné k představení a pochopení komplexnosti pojmu „opozice“, avšak zahrnují do určité míry jen institucionalizované skupiny a opomíjejí vliv jednotlivců či vzednutí národního protestu.

Pro egyptské prostředí je rovněž přínosný Sartoriho model jednostranického státu. Model jednostranického státu se dělí na tři kategorie. Sartori dále přichází s konceptem hegemonické strany. Jeho pojetí hegemonické strany rovněž odpovídá egyptskému prostředí za prezidenta as-Sádáta, kdy existovala vládnoucí strana, která znemožnila ostatním politickým stranám podílet se na politické soutěži. Za prezidentů an-Náṣṣira a as-Sádáta lze bezpochyby označit za hegemonické strany Arabský socialistický svaz a později Národní demokratickou stranu.

2 OPOZICE ZA VLÁDY PREZIDENTA DŽAMÁLA °ABD AN-NÁŠŠIRA (1956-1970)

Džamál °Abd an-Náššir (Gemal Násir) a jeho úzcí spolupracovníci z okruhu Svobodných důstojníků se dostali k moci během převratu, který proběhl v červenci 1952. Nejvyšší moc v zemi představovala Rada revolučního velení (*Madžlis qijádat ath-thawra, Revolution Command Council*) složená s představitelů Svobodných důstojníků, mezi které patřili např. °Abd al-Hakím °Ámir (vrchní velitel armády), Kamál ad-Dín Husajn (viceprezident), Anwar Sádát nebo Zakaríjáh Muhí ad-Dín (viceprezident). Po roce 1952 byla nastolena vojenská diktatura, zrušena ústava a politické strany a tradiční elity spojené s královským palácem nebo velkostatkáři nahradila „červencová elita“ (Gombár 2007: 8).

An-Náššir se dostal do popředí dění až o dva roky později, kdy generál Muhammad Nadžíb (Muhammad Nagíb) odstoupil z funkce prezidenta. An-Náššir zastával funkci předsedy vlády a předsedy Rady revolučního velení. An-Náššir byl jako prezident potvrzen v referendu ze dne 23. června 1956, které zároveň schválilo novou ústavu. Nová ústava zavedla prezidentský systém vlády a jednokomorový parlament. Souběžně s tím byla zrušena Rada revolučního velení. An-Náššir si s novou funkcí prezidenta ponechal navíc i funkci předsedy vlády (Bareš – Veselý – Gombár 2009: 566; Gombár 2007: 9). Období prezidenta an-Náššira se neslo v duchu reformních, někdy až megalomanských, projektů s příklonem k socialistickému typu ekonomiky. Egypt za an-Náššira lze označit za autoritativní režim, který byl nacionalisticky a socialisticky orientovaný a v jeho čele stála charizmatická osobnost. V této době sehrál parlament limitovanou politickou roli (Gombár 2007: 10). Egyptská společnost prošla určitým stupněm modernizace, která ji umožnila se organizovat a čelit politickým problémům.

V roce 1957 vznikla jediná legální politická strana Národní svaz (*Al-ittihád al-qawmí, National Union*) z původního Sdružení osvobození (*Haj'at at-tahrír, Liberation Rally*), jehož předsedou se stal an-Náššir a

generálním tajemníkem Anwar as-Sádát. V roce 1958 vznikla nelegálně komunistická strana. Kandidáty do voleb do Národního shromáždění (*Madžlis al-umma, National Assembly*) schvaloval výkonný výbor Národního svazu, ve kterém zasedali Svobodní důstojníci °Abd al-Latíf al-Baghdádí, Zakaríjí Muhí ad-Dín a °Abd al-Hakím °Ámir (Bareš – Veselý – Gombár 2009: 585; Brownlee 2011: 646; Moore 1974: 195).

V únoru 1958 byla vyhlášena Sjedená arabská republika (*Al-džumhúrija al-°arabíja al-muttahida, United Arab Republic*). Sjedenou arabskou republiku tvořil Egypt, Sýrie a od března 1958 i Jemen. Sýrie vystoupila ze Sjedené arabské republiky v roce 1961, avšak Egypt používal tento název až do roku 1971, kdy byla oficiálně zrušena. Sjedená arabská republika zachovala prezidentský systém. Prezidentem Sjedené arabské republiky se stal an-Náššir. Funkce viceprezidentů byla rozdělena mezi dva Egyptany (°Ámir a al-Baghdádí) a dva Syřany. Počet viceprezidentů nezůstával stejný, během let se jejich počet měnil. Vznikla ústřední vláda pro Sjedenou arabskou republiku a dvě výkonné rady. Národní svaz zůstal jedinou legální politickou stranou v rámci Sjedené arabské republiky. Na začátku listopadu 1961 byl rozpuštěn Národní svaz. V červnu 1962 schválil parlament Chartu národní akce, která byla programem červencové revoluce. Charta národní akce uznávala jako vhodnou cestu pro Egypt pouze socialismus, rozlišovala mezi „vykořisťovatelským“ a „nevykořisťovatelským“ kapitálem a k islámu se stavěla pozitivně (Roussillon 1998: 341-343, 346).

V říjnu 1962 vznikla nová masová politická strana Arabský socialistický svaz (*al-Ittihád al-°arabí al-ištirákí, Arab Socialist Union*), který nahradil zrušený Národní svaz (Bareš – Veselý – Gombár 2009: 589). Změnu do politického života přinesla nová ústava z března 1964. Podle ústavy byl kandidát na prezidenta nominován Národním shromážděním a v referendu ho potvrdili občané. Ústava dále zaručovala „dělníkům a rolníkům“ 50% zastoupení v parlamentu. Avšak do širokého pojetí kategorie „dělníků a rolníků“ se zařadili všichni, kteří dostávali plat, tedy i armádní důstojníci či vyšší úředníci. Zastoupení „dělníků a rolníků“

v parlamentu, tak zůstalo jen na papíře (Gombár 2007: 11). Arabský socialistický svaz jako jediná vládnoucí strana vybíral kandidáty na poslance. V polovině 60. let navázal prezident an-Náṣṣir pozitivní vztahy s levicí, které demonstroval propuštěním představitelů levice z vězení. V březnu 1965 se dvě nejvýznamnější komunistické organizace Egyptská komunistická strana a komunistická strana známá pod zkratkou HADITU (*Al-Harakat ad-dímuqráṭíjat liltahrir al-waṭaní, Democratic Movement for National Liberation*) samy rozpustily a jejich členové přešli do Arabského socialistického svazu (Bareš – Veselý – Gombár 2009: 594; Beinin – Lockman 1988: 352).

Prohraná šestidenní válka (1967) způsobila nárůst radikálního islamismu. Vinu za prohranou válku na sebe házeli všichni navzájem. Proti an-Náṣṣirovi se zvedla vlna kritiky z řad důstojníků, kteří požadovali, aby podal demisi. Kritický hlas zazněl od Šamše ad-Dína Badrána, který byl blízkým spolupracovníkem vrchního velitele armády maršála °Ámira (Bareš – Veselý – Gombár 2009: 613). Po roce 1967 se prezident an-Náṣṣir orientoval především na zahraniční politiku, proto domácí politice věnoval menší pozornost a částečně ji přenechal svým spolupracovníkům. Tímto způsobem se začala utvářet relativně autonomní centra moci. Gombár (2007: 1) rozlišil tři centra či kruhy moci. Prvním centrem byly stávající mocenské elity, druhým centrem byly potencionální elity a třetím centrem kontra elity. Potencionální a kontra elity mohly uplatňovat nátlak na mocenskou elitu a případně ji nahradit. První centrum moci bylo kolem °Alího Sabrího a Arabského socialistického svazu. Druhé centrum moci se seskupilo okolo ministra vnitra Ša°ráwího Džum°y, šéfa prezidentské kanceláře Sámího Šarafa a prezidentova tajemníka a velitele prezidentské gardy Amína al-Huwajdího. Samostatnou osobností, která nebyla součástí center moci, byl Muhammad Husajn Hajkal (Muhammad Hejkal), šéfredaktor časopisu *Al-Ahrámu*. V prosinci 1969 se an-Náṣṣirovým viceprezidentem stal Anwar as-Sádát. Prezident an-Náṣṣir zemřel 28. září 1970 na srdeční

mrtvici. Byl to důsledek vyčerpání z jordánského „černého září“ (Bareš – Veselý – Gombár 2009: 615, 620).

2.1 Integrovaný disent

Kategorii integrovaný disent představuje v době prezidenta an-Náṣṣira univerzita al-Azhar (viz kapitola 1.8.1) a reforma náboženského soudnictví. Reforma relativně nezávislého náboženského soudnictví se stala součástí režimu obdobně jako al-Azhar. Prezident an-Náṣṣir dbal na to, aby na veřejnosti vystupoval jako zbožný muslim. Od roku 1955 probíhala náboženská reforma, kdy byly zrušeny náboženské soudy, sjednoceno soudnictví pro muslimy a Kopty a reformována univerzita al-Azhar. Súfijské řády a dobročinné spolky se podřizovaly úřadům. Postup státu k náboženství lze označit jako „rušení“, „reorganizace“, „usměrňování“ a „zakládání nových institucí“ (Bareš – Veselý – Gombár 2009: 595). Pod „reorganizací“ a „usměrňování“ si lze představit reformu al-Azharu, kdy měl stát dohled nad jmenováním rektora, kontroloval finance či odstraňoval nepohodlné zaměstnance. Příkladem „zakládáním nových institucí“ bylo založení Nejvyšší rady pro islámské záležitosti (*Supreme Council for Islamic Affairs*) prezidentem an-Náṣṣirem. Úkolem nejvyšší rady pro islámské záležitosti bylo poukazovat na vztah islámu a socialismu (Moustafa 2000: 7). Oficiální proud islámu představoval rektor al-Azharu, jehož názory korespondovaly s duchovními podporujícími prezidenta. Významnými představiteli oficiálního proudu islámu byli šajch Muhammad al-Chidr Husajn, šajch °Abd ar-Rahmán Tádž, šajch Mahmúd Šaltút, šajch Hasan Ma´mún a šajch Muhammad Muhammad al-Fahhám. Šajch Šaltút byl modernistickou a reformní osobností, neboť vyzíval k otevření volné právní interpretace neboli *idžtihádu* a spojení západní vědy s islámskou vědou. V tomto ohledu navázal na egyptské reformisty druhé poloviny 19. století především na al-Afgháního (Bareš – Veselý – Gombár 2009: 595-596; Kropáček 1996: 116-117).

2.2 Tolerovaná opozice

Do kategorie tolerovaná opozice spadají v období prezidenta an-Náṣṣira umírnění islamisté, politické strany, osobnosti a dobrovolnické spolky. Za prezidenta an-Náṣṣira nalezneme skupiny umírněných islamistů v podobě náboženských spolků. Muslimští bratři budou do této kategorie spadat až za prezidenta as-Sádáta, avšak za prezidenta an-Náṣṣira patří Muslimští bratři mezi radikální a militantní náboženské skupiny. V konceptu tolerovaná opozice patří mezi nejdůležitější osobnosti maršál Āmir. Do této kategorie jsou navíc zařazeny demonstrace a vzpoury proti režimu, neboť si vyžádaly ostrou odezvu ze strany úřadů. Vlna demonstrací se zvedla po šestidenní válce v roce 1968, kdy lidé demonstrovali proti rozsudkům důstojníků obviněných z prohrané války. Demonstrace propukly především v Káhiře a Alexandrii, jejich organizátory byli dělníci nebo studenti univerzit. Během káhirských demonstrací bylo na 223 osob zraněno, z nichž polovinu tvořili příslušníci policie, a 635 osob bylo zatčeno (Cook 2012: 101).

Jakákoli politická akce v Egyptě není vedena prostřednictvím organizovaných skupin, ale skrze osobní aliance, které se v nich vytvořily (Moore 1974: 214-215).

2.2.1 Dobrovolnické spolky a politické strany

Krátce po převratu v roce 1952 inicioval an-Náṣṣir agrární reformu, která vedla k omezení politického vlivu velkých vlastníků půdy. V roce 1961 následovalo zestátnění klíčového průmyslu a prohloubení agrární reformy zničilo soukromé zdroje, které mohly být využity k financování protivládní akcí a kampaní. Reformě se nevyhnul ani byrokratický aparát. Na ministerstvech proběhla očista, která se nejvíce dotkla ministerstva vnitra. Technická ministerstva jako ministerstvo veřejných prací prodělala minimální změny. V prvních letech svého funkčního období prováděl an-Náṣṣir v pravidelných časových úsecích obměnu ministrů, aby předešel vytvoření „centra moci“ v rámci jakéhokoliv ministerstva. Rovněž došlo k redukci některých postů, a tak se místa v administrativě stala

prostředkem oceňování dle politické zasloužilosti. An-Náṣṣir zasáhl do chodu byrokratického aparátu, avšak, by se dalo se říct, překvapivě ponechal vedení armády bez změny. Armáda, jedno z nejdůležitějších těžišť moci, byla ovládána an-Náṣṣirovým blízkým přítelem a viceprezidentem Muhammadem ʿAbd al-Hakímem ʿÁmirem (Moore 1974: 195-196).

V Egyptě existovala oficiální ideologie zakotvená v Chartě národní akce z roku 1962. Idea tzv. „arabského socialismu“ sice utvářela obecný ideologický rámec, avšak neposkytovala inspiraci a ztotožnění se s obsahem Charty národní akce, neboť do egyptské společnosti zaváděla nové koncepty. V Egyptě existovaly a byly známé ideologie kapitalismu a socialismu představované ʿAlím Sabrím a Zakaríjám Muhí ad-Dínem. I přes existenci těchto ideologií Egypt postrádal vlastní čistě egyptskou ideologii. V tomto ideologickém prázdnu vznikaly např. Sdružení osvobození (*Hajʿat at-tahrír, Liberation Rally*) v roce 1953, Národní svaz (*Al-ittihád al-qawmí, National Union*) v roce 1957 a Arabský socialistický svaz (*Al-Ittihád al-ʿarabí al-ištirákí, Arab Socialist Union*) v roce 1962, který se stal na několik let jedinou legální politickou stranou (Bareš – Veselý – Gombár 2009: 585; Roussillon 1998: 346).

V egyptské populaci vznikalo minimum asociací, které by sdružovaly lidi, přestože země procházela procesem ekonomické a technologické modernizace, kdy se zaváděla nová elektronická zařízení například televizní přijímač, která by vzniku těchto asociací napomohla.

V době an- Náṣṣira nepropukly žádné masové vzpoury, výjimečně proběhly studentské nebo dělnické demonstrace. Z pohledu demonstrací byl důležitý rok 1968 (viz kapitola 2.2) Občané se mohli scházet v oficiálních organizacích, jakými byly Arabský socialistický svaz (*Al-Ittihád al-ʿarabí al-ištirákí, The Arab Socialist Union*), odbory a zemědělská družstva. Vedle těchto oficiálních organizací existovaly tzv. sekundární skupiny, které byli apolitické a dobrovolné. Do sekundárních skupin lze například zařadit svépomocné spolky (*benevolent societies*), asociace

založené na náboženském či kulturním principu, případně i městské kluby. I když tyto skupiny byly apolitické, mohly sehrát politickou roli. Pro ilustraci lze použít Islámský svépomocný spolek (*The Islamic Benevolent Society*), ve kterém členové diskutovali různá témata a utvářeli osobní aliance nezbytné pro vstup do politiky na jakékoli úrovni, navíc se z něj v 50. letech rekrutovali vysocí političtí představitelé. Dále do této kategorie spadá skupina politiků filantropů (Moore 1974: 200-201).

Role dobrovolnických spolků

Dobrovolnické spolky se staly základem pro kariéru politiků, neboť v rámci těchto spolků mohli navázat užitečné kontakty. Dobrovolnické spolky umožňovaly vstup do všech úrovní politiky od komunální po národní. Další významnou funkcí dobrovolnických spolků byla artikulace názorů vládě ohledně všeobecné legislativy. Ve výjimečných případech byl jejich názor vyslyšen. Mezi politikou a charitou neexistovaly přesně vymezené institucionální hranice. Proto u některých institucí bylo obtížné odlišit, zda byly politického či charitativního charakteru. Rovněž počet spolků neodpovídal rostoucímu počtu obyvatel ve velkých městech, ve kterých se počet spolků snižoval. Oproti tomu se ve venkovských oblastech počet spolků zvyšoval. Okolo 10% obyvatel Káhiry bylo členy nějakého spolku, v Alexandrii okolo 5% a celostátní průměr činil 2,7%. Velký podíl na snižování počtu spolků ve velkých městech mělo především jejich rušení (Moore 1974: 204). Za pokles počtu spolků mohly nedostatečné finance, ale i zákon o asociaci z roku 1964, který zrušil na 1300 spolků převážně v Káhiře. I když tento zákon značně zasáhl do existence spolků, nebyl hlavním důvodem jejich úbytku. Spolky často selhávaly v získávání nových generací vůdců, neboť spolky se po odchodu klíčové osobnosti často rozpadly. Většina spolků nebyla z dlouhodobého hlediska životaschopných, protože nezískaly nové vůdce, vláda je zakázala nebo nebyly schopné se adaptovat na nové podmínky. Spolky, které měly nejdelší tradici, byly pozůstatky starého režimu (Moore 1974: 203-207).

Z tohoto zázemí se složitě rekrutoval jakýkoliv hlas odporu. Hlas odporu ohledně tvorby politiky přišel z vlastních řad v podobě vojenské kliky, která se zformovala kolem maršála ĞÁmira. Pokud opomineme oficiální masové politické organizace typu Arabský socialistický svaz, tak mezi spolky s největším vlivem na egyptský politický život, můžeme zařadit spolky založené na následujícím profesně-sociálním statusu: rolníci či felláhové, dělníci, národní kapitalisté, členové profesních syndikátů, nesyndikátní státní zaměstnanci, univerzity, studenti a ženy. Nejlepší vyhlídky na získání jakékoli formy autonomie měli osoby s moderním technickým vzděláním především z profesního syndikátu inženýrů. Díky procesu modernizace byli inženýři skupinou, která se nejrychleji rozvíjela. Tito inženýři měli kontakty na své spolužáky vojenské inženýry. Z řad inženýrů se často rekrutovali radikální členové náboženské opozice. Na druhou stranu část Inženýrů, doktorů a farmaceutů zastávala vysoké a dobře placené posty v administrativě. Inženýři patřili mezi neaktivnější skupinu, neboť od 40. let se účastnili a v pozdějších letech iniciovali demonstrace (Moore 1974: 208-2010). Mnoho inženýrů bylo aktivních i v novinářské činnosti, kdy v rámci časopisu *Engineers' Magazine* publikovali sloupky, ve kterých kritizovali politická rozhodnutí vlády než rozhodnutí technického charakteru. Ochrannou ruku nad kritickými hlasy z řad syndikátu inženýrů nadržel syndikát samotný, ale maršál ĞÁmir. Syndikát inženýrů byl za prezidenta an-Náşşira kontrolován a byl slabý, jeho potenciál se probudil až s nástupem prezidenta as-Sádáta (Moore 1974: 211-212).

2.2.2 Jednotlivci

Svobodní důstojníci se po převratu v roce 1952 dostali na vysoké administrativní posty, z vojáků se tak postupně stali byrokraté, kteří se často spojili s hospodářským sektorem. S hospodářskými reformami (1961) a vznikem Arabského socialistického svazu (1962) byla jejich hospodářská a politická moc ohrožena. Z tohoto důvodu představitelé Svobodných důstojníků oponovali vzniku efektivní vládnoucí politické strany. Do skupiny důstojníků, kteří odporovali an-Náşşirově snaze o

jejich omezení v rámci Arabského socialistického svazu, patřili již zmiňovaný maršál °Ámir a Šams ad-Dín Badrán. Prezident an-Náṣṣir reagoval na odpor ze strany Svobodných důstojníků personálními změnami na vysokých postech především ve funkci dvou viceprezidentů. Roku 1964 odstoupili viceprezidenti °Abd al-Latíf Baghdádí a Kamál ad-Dín Husajn. Tato změna dostala do funkce viceprezidenta Anwara as-Sádáta. O dva roky později odstoupil viceprezident Hasan Ibrahim. Následovaly rezignace předsedy vlády a generálního tajemníka Arabského socialistického svazu °Alího Sabrího a Zakaríjá Muhí ad-Dín opustil funkci ministra vnitra, ale funkce viceprezidenta mu byla zachována (Bareš – Veselý – Gombár 2009: 595).

Po prohrané šestidenní válce (1967) rezignovali na své posty prezident an-Náṣṣir, maršál °Ámir na funkci vrchního velitel armády a dalších šest nejvýše postavených generálů. °Ámira tak ve funkci vrchního velitele armády nahradil generál Muhammad Fawzí. Po rezignaci propukly v zemi hromadné protesty, které požadovaly návrat prezidenta an-Náṣṣira. An-Náṣṣir se vrátil do úřadu v červnu 1967 a stal se navíc předsedou vlády. Rezignace šesti generálů zůstala platná. Důstojníci v čele s maršálem °Ámirem proto začali organizovat vojenský puč. Mezi spiklence patřili významní vojenští představitelé jako Šams ad-Dín Badrán, Saláh Nasr an-Nudžúmí, Džalál Mahmúd al-Harídí a °Uthmán Nassár. Maršál °Ámir sliboval návrat ke správně fungujícímu parlamentnímu systému. Avšak puč byl předem vyzrazen, maršál °Ámir dostal domácí vězení a jeho přívrženci byli pozatýkáni. Maršál °Ámir spáchal v září 1967 sebevraždu. Po odhaleném puči následovaly procesy s důstojníky a členy parlamentu (Bareš – Veselý – Gombár 2009: 614).

Šestidenní válka měla dohru na politické scéně. V únoru 1968 bylo několik armádních představitelů odsouzeno k trestům odnětí svobody, jejichž průměrná délka činila 15 let. Během stejného měsíce propukla největší studentská demonstrace za posledních 14 let v Káhiře a Alexandrii. Demonstranti požadovali změny trestu. Během demonstrace se neslo heslo dožadující se zrušení policejního státu. An-Náṣṣir slíbil, že

vyčistí vládní stranu před novými volbami a posílí legislativu. V důsledku očisty vládních špiček odstoupili Zakarijá Muhí ad-Dín z funkce viceprezidenta a Qajsúní z funkce ministra financí. Jinak očista vládní špičky výrazněji nepoznamenala (Bareš – Veselý – Gombár 2009: 614; Brownlee 2011: 647)

Politici filantropové

Jeden z politiků², který byl zvolen do Národního shromáždění v letech 1964 a 1968 spolupracoval s ministerstvem sociálních věcí. Během svého působení se zasloužil o reformu pohřebnictví a založení centra pro děti s celodenní péčí, které se rozrostlo do instituce poskytující finanční prostředky strádajícím studentům atd. Z politického hlediska bylo přínosné, že se v Káhiře snažil sjednotit různé druhy především sociálně zaměřených společností, které měly problémy s financováním. Díky jeho činnostem mohli lidé navazovat kontakty a vytvářet aliance s vyššími autoritami. Avšak toto spojení bylo zničeno během čistky za prezidenta as-Sádáta (Moore 1974: 202-203).

2.2.3 Umírnění islamisté

Islámský svépomocný spolek

Islámský svépomocný spolek (*The Islamic Benevolent Society* nebo *the Muslim Benevolent Society*) byl nejstarší muslimskou charitativní organizací v zemi. Založil ho roku 1879 °Abdalláh an-Nadím pod patronací syna tehdejšího chedíva °Abbáse Hilmího, budoucího egyptského vládce °Abbáse Hilmího II. Postava an-Nadíma je spojena s národním povstáním plukovníka °Urábího, které se považuje za jedno z prvních arabských národních hnutí v moderních dějinách (Reid 1998: 227). Z dnešního pohledu lze an-Nadíma označit za osobu prosazující demokratické prvky bez ohledu na náboženskou příslušnost, jak dokládá jeho podpora pro založení svépomocných spolků Kopty a muslimy v

² Autor z důvodu zachování anonymity dotyčné osoby neuvedl jeho jméno.

Káhiře a podpora univerzálního volebního práva (Lyngaas 2007: 4, 8-9; Moore 1984: 201). Samotnou postavu an-Nádima lze stěží označit za islamistu, avšak založení a důsledky Islámského svépomocného spolku již ano. An-Nádím byl po povstání plukovníka °Urábího (1881-1882) poslán do exilu, ze kterého se vrátil roku 1892. V témže roce se podílel na obnovení Islámského svépomocného spolku. Islámský svépomocný spolek se stal sociálním, filantropickým a politickým klubem pro Stranu liberálních konstitucionalistů (*Liberal Constitutionalist Party*). Prezidenti Islámského svépomocného spolku od 20. do 50. let 20. století (i za prezidenta an-Náşşira) byli zároveň liberálními premiéry či ministry. Na druhou stranu nejsou k dispozici důkazy o tom, že by Islámský svépomocný spolek zasahoval do volebních kampaní či politického procesu. Politickou aktivitou spolků zakazovaly místní vyhlášky. Obdobné spolky se stávaly místem, kde si lidé vyměňovali své názory a tvořili aliance, které jsou skrytou funkcí těchto spolků (Moore 1974: 202). Islámský náboženský spolek založil soukromou islámskou školu, a vytvořil tak základy pro soukromé náboženské školství, které vznikalo od 70. let a poskytoval muslimským dětem náboženské vzdělání (Herrera 2001: 226).

2.3 Radikální a militantní náboženské skupiny

Muslimští bratři

Název Muslimské bratrstvo (Muslim Brotherhood) se používá častěji v českém i západním prostředí než správný název organizace Muslimští bratři z arabského *Džamá^cat al-ichwán al-muslimín* či zkráceně *Al-Ichwán al-muslimún*. V textu je proto použit název Muslimští bratři. Muslimští bratři představovali nejsilnější proud politického islámského fundamentalismu od svého založení v roce 1928 do poloviny 70. let, kdy nastoupily radikálnější organizace. Mnoho členů Muslimských bratrů sympatizovalo a podpořilo revoluci v roce 1952. Se změnou režimu byly zrušeny politické strany, avšak Muslimským bratrům bylo povoleno pokračovat v činnosti, neboť formálně nebyli politickou stranou (Gombár

2007: 8). Část Svobodných důstojníků sympatizovala s Muslimskými bratry. Mezi sympatizanty zprvu patřili an-Náṣṣir a as-Sádát (Shaoul 2012). Ke změně postoje k Muslimským bratrům došlo v roce 1954, kdy propukly spory v Radě revolučního velení a část Bratří se pokusila o atentát na an-Náṣṣira. Po neúspěšném pokusu o atentát následovaly represe a Muslimští bratři byli postaveni mimo zákon (Gombár 2007: 9; Kropáček 1996: 114-115). Svoji činnost, ale v ilegalitě, obnovili až v polovině 60. let.

V obecné rovině lze cíle Muslimských bratrů shrnout následovně: reislamizace egyptské společnosti a aplikace islámských principů do práva a politiky (Bareš – Veselý – Gombár 2009: 569; Albrecht 2005: 385). Hlavním teoretikem Muslimských bratří se stal Sajjid Qutb (1906-1966), nástupce zavražděného zakladatele Muslimských bratrů Hasana al-Banná. Sajjid Qutb pobýval studijně v zahraničí ve Spojených státech amerických, kde získal negativní zkušenosti, které ho přesvědčily o zkaženosti západní křesťanské civilizace. Po návratu ze stáže navázal úzké kontakty s některými představiteli Svobodných důstojníků, avšak s další vlnou represí vůči Muslimským bratrům byl Sajjid Qutb zatčen. Ve vězení, ze kterého byl propuštěn po 10 letech v roce 1964, publikoval řadu knih. Nejznámější knihou jsou *Milníky na cestě* (*Maʿálim fi-t-tariq, Milestones*), které mnozí považují za „příručku pro teroristická hnutí“ (Kropáček 1996: 166-117). Vydání *Milníků na cestě* a propuštění Qutba s dalšími členy Muslimských bratrů přispělo k znovuoživení organizace. Hlavní myšlenkou *Milníků na cestě* je to, že „soudobá egyptská společnost nachází ve stavu nevědomosti jako za raného islámu (*džáhilíja*), a proto předvoj pravověrných muslimů musí odejít do ústraní (*hidžra*) a zahájit novou svatou válku (*džihád*) za obnovu islámu. Přišel [Sajjid Qutb] rovněž s představou, že židé a křesťané nesmiřitelně potírají islám a muslimové proto musí bojovat proti sionismu, křížákům a komunismu“ (Bareš – Veselý – Gombár 2009: 596).

Členy většiny radikálních organizací jsou muži, avšak v rámci Muslimských bratrů byla i významná postava ženy Zajnab al-Ghazzálí,

kteřá se podílela na charitativní činnosti a působila jako spojnice mezi uvězněnými členy Muslimských bratří a členy na svobodě (Bareš – Veselý – Gombár 2009: 596).

Muslimští bratři používali k odporu proti režimu dva nástroje. Prvním z nich byla charitativní činnost. Pro egyptský byrokratický aparát byla příznačná chronická korupce, proto často finanční prostředky určené pro potřebné skupiny obyvatel nedosáhly svých příjemců. Dále obyvatelstvo trpělo represemi a násilím ze strany bezpečnostních složek. V těchto situacích zasahovali Muslimští bratři, kdy poskytovali hmotnou a finanční pomoc. Druhým nástrojem Muslimských bratrů byly fyzické útoky na představitele režimu, kdy se členové Muslimských bratrů přikláněli k teroristickým akcím. V srpnu 1965 byl například odhalen údajný pokus o atentát na prezidenta an-Náṣṣira, po kterém následovala vlna zatýkání. O rok později stanulo před soudem na 360 obviněných. Nejvyšší představitelé Muslimských bratrů byli odsouzeni k trestu smrti, mezi nimi byl i Sajjid Qutb (Bareš – Veselý – Gombár 2009: 596).

2.4 Shrnutí

Během funkčního období prezidenta an-Náṣṣira lze Egypt charakterizovat jako jednostranický autoritářský stát, ve kterém roli státostrany plnil Národní svaz a od roku 1962 Arabský socialistický svaz a jiné politické strany byly zakázány. Opozici v širším pojetí představuje demonstrace. Egypt zažil vlnu demonstrací v roce 1968 po prohrané šestidenní válce. Demonstrující nesouhlasili s výší trestů pro odsouzené za neúspěchy ve válce a dožadovali se návratu an-Náṣṣira do funkce prezidenta Egypta. Opozici v užším pojetí je charakterizovaná institucionalizovanou strukturou, proto se projevuje ve formě politické strany nebo organizace. V Egyptě byly oficiálně zakázány politické strany s výjimkou vládnoucí strany, přesto v Egyptě v ilegalitě existovaly dvě komunistické strany, které se však samy rozpustily. Organizace měly islamistický či sekulární charakter. Sekulárních organizací bylo méně a byly i méně významné. Do této skupiny patřily především dobrovolnické

spolky. Hlavní politickou funkcí těchto spolků, byla funkce arény a tvorba aliancí nutných pro vstup do politiky. Nejvýznamnější islamistickou opoziční skupinou byli Muslimští bratři. Muslimští bratři zastávali dvě linie. První linií byly charitativní aktivity a druhou linií se stal ozbrojený boj proti představitelům režimu, kdy se například Muslimští bratři pokusili spáchat atentát na prezidenta an-Náṣṣira. Režim na aktivitu Muslimských bratří reagoval zatýkáním, vězněním a popravami. Cílem Muslimských bratří bylo nastolit islámské principy do práva a politiky a reislamizace společnosti. Podle Muslimských bratří byla egyptská společnost ve stavu nevědomosti, ze kterého se mohla osvobodit pouze svatou válkou.

Do opozičního proudu v podobě integrovaného disentu patřila univerzita al-Azhar. Režim měl nad univerzitou pevnější dohled po reformě v roce 1961, přesto univerzita s režimem soupeřila například v oblasti cenzury a dohledem nad mešitami, avšak vždy se držela v rámci integrovaného disentu. Přes tyto dílčí konflikty podporoval al-Azhar a jeho rektori, kteří byli zároveň šajchy, režim vydáváním fatew, jež legitimizovaly režimní aktivity.

Podle Nováka se v režimu s dominantní politickou stranou vytváří opozice v rámci této dané strany. V případě Egypta tvořili opozici v rámci vládnoucí strany někteří Svobodní důstojníci. Nejvýznamnější osobností byl vrchní velitel egyptské armády maršál Ğámir. Důstojníci okolo maršála Ğámira oponovali an-Náṣṣirově snaze o omezení jejich vlivu. Střet mezi Ğámirem a an-Náṣṣirem vyvrcholil po šestidenní válce, kdy maršál Ğámir zorganizoval vojenský puč. Příprava vojenského puče byla prozrazena, organizátoři pozatýkáni a samotný maršál spáchal sebevraždu.

3 OPOZICE ZA PREZIDENTA ANWARA AS-SÁDÁTA (1970-1981)

Prezident an-Náṣṣir zemřel neočekávaně ve svém úřadě. Po jeho smrti vyvstala otázka nástupnictví, neboť na funkci prezidenta bylo několik kandidátů. Mezi kandidáty patřili Anwar as-Sádát, °Alí Sabrí, ministr vnitra Šarawí Džum°a, Husajn aš-Šafí°í a Zakarijá Muhí ad-Dín. Na post prezidenta byl nakonec jmenován Anwar as-Sádát, kterého občané potvrdili v referendu 15. října 1970. V roce 1971 se Egypt přejmenoval na Egyptskou arabskou republiku (*Džumhúríjat Misr al-°arabíja, Arab Republic of Egypt*) a byla přijata nová ústava, která posilovala pravomoci prezidenta. Podle nové ústavy disponoval prezident právem rozpustit parlament a mohl vládnout za pomoci dekretů (Gombár 2007: 13).

Národní shromáždění bylo nahrazeno dvoukomorovým parlamentem sestávajícím se z Lidového shromáždění (*Madžlis aš-ša°b, the People's Assembly*) a Senátu (*Madžlis aš-šúra, the Consultive Council*). Po nástupu do úřadu vyhlásil prezident as-Sádát „opravné hnutí“. V jeho rámci proběhly procesy s prominenty režimu a stoupenci předchozího prezidenta. Důvodem k vyhlášení opravného hnutí byla krize uvnitř „červencové elity“, kdy as-Sádát hodlal opustit násirovskou linii a plánoval sjednocení Sjednocené arabské republiky, Sýrie a Libye. Proti postupu as-Sádáta se utvořila opozice v čele s °Alím Sabrím a částí ministrů. Cílem kolektivní rezignace odpůrců, bylo donutit k rezignaci další osoby včetně prezidenta as-Sádáta. Prezident reagoval vyhlášením zmíněného „opravné hnutí“, kterým legitimizoval svůj postup vůči opozici v „červencové elitě“ (Gombár 2007: 13). Před soud se tak dostali mimo jiné socialisticky orientovaný °Alí Sabrí z prvního mocenského centra, ministr vnitra Džum°a a šéf prezidentské kanceláře Šaraf z druhého mocenského centra (viz. kapitola 2). Většina obžalovaných dostala trest smrti, který jim byl změněn na doživotí. (Bareš – Veselý – Gombár 2009: 621,623).

Definitivní odklon od politiky an-Náṣṣira a orientace na Spojené státy americké a blízkovýchodní mírový proces nastal po prohře v říjnové válce v roce 1973, která iniciovala ekonomickou a politickou liberalizaci. Dosavadní „červencovou elitu“ vzniklou z armádních důstojníků, která se hlásila k odkazu revoluce z roku 1952, nahradila „říjnové elita“ odkazující se na říjnovou válku. „Říjnová elita“ byla zaměřená proamericky, prokapitalisticky a podporovala mírový proces na Blízkém východě. Nová „říjnová elita“ se rekrutovala z řad podnikatelů, kteří byli často přirovnáváni k velkoobchodníkům z doby, kdy Egyptu vládli mamlúci. Ekonomickým zájmům „říjnové elity“ více vyhovoval nový kurz nastolený prezidentem as-Sádátem (Gombár 2007: 13).

Novou orientaci kodifikoval Říjnový dokument (*Waraqat október, October Document*) ze 4. dubna 1974, který nahradil násiristické dokumenty (Charta národní akce 1962, Program 30. března 1968 a Program národní akce 1971). Liberalizace trhu umožnila investovat zahraničním bankám. Rozsáhlé půjčky zatížily státní rozpočet, a Egypt tak čelil problémům se splácením. Stát navíc zatěžovala inflace, rychle rostoucí populace, zvýšení nákladů na základní produkty, nezaměstnanost a rozsáhlý byrokratický aparát. Všechny tyto faktory přispěly ke vzniku mohutných protestů a demonstrací v letech 1975-1977. Demonstrace probíhaly ve velkých městech, jakými byly Heluán, Mahalla al-Kubrú, Káhira, Alexandrie, Suez a Port Sa'íd. Režim na celonárodní protesty reagoval zákazem stávek a demonstrací. Dále se prezident as-Sádát rozhodl pro politickou liberalizaci režimu. Říjnová válka (1973) byla považována za „vítězství“. As-Sádát tak byl nejen prezidentem, ale i „hrdinou“. Legitimita, kterou získal během války, mu umožnila zariskovat a oslabit svůj vliv na režim (Roussillon 1998: 366). Jedno z hesel demonstrací z roku 1968 se týkalo omezení autoritativního režimu. Tento sentiment byl mezi Egyptány při nástupu as-Sádáta stále zachován. As-Sádát ho využil, kdy např. v rádiovém vysílání z roku 1971 sliboval novou ústavu. Jako jeden z cílů ustanovil nahrazení „státu osobností“ „státem institucí“, volal po rovnováze mezi exekutivou a legislativou (Cook 2012:

126). Liberalizaci politického režimu lze vnímat i jako pokus o odstranění „červencové elity“ a násiristů a jejich nahrazení novou „říjnovou elitou“. Z vězení byli propuštěni členové Muslimských bratří, osoby obviněné ze založení komunistické strany a „reakční“ politici (Bareš – Veselý – Gombár 2009: 634-635).

V srpnu 1975 rozhodl prezident as-Sádát o vytvoření platform v rámci Arabského socialistického svazu, které by představovaly různé politické proudy. Arabský socialistický svaz byl zdrojem as-Sádátovi moci, avšak na druhou stranu se mohl stát jeho zkázkou, pokud by se v něm rozvinula centra moci (Cook 2012: 139). Úkolem vytvořit platformy pověřil as-Sádát generálního tajemníka Arabského socialistického svazu Mustafá Chalíla. V březnu 1976 vznikly v rámci Arabského socialistického svazu tři platformy. Původní návrh počítal se čtyřmi platformami, avšak návrh násiristické platformy byl zamítnut. „Pravicovou“ platformu představovala Organizace socialistických liberálů (*Tanzím al-ahrár al-ištirákijín*), středovou platformou byla Egyptská arabská socialistická organizace (*Tanzím Misr al-^carabí al-ištirákí*, *Egyptian Arab Socialist Organization*) a „levicovou“ platformou byla Organizace národně pokrokového unionistického bloku (*Tanzím at-tagammu^c al-watani at-taqaddumí*). Organizace socialistických liberálů nebyla pravicovou stranou západní typu, avšak z těchto tří politických stran byla nejvíce „pravicová“. Nově nemusel Arabský socialistický svaz schvalovat kandidáty do voleb, proto se na kandidátky dostali osoby, které by Arabský socialistický svaz vyfiltroval. Tyto osoby kandidovali jako nezávislé na kandidátkách tří oficiálních platform. Volby v roce 1976 dostali do parlamentu 48 kandidátů za nezávislé, kteří vytvořili opozici (Gombár 2007: 14; Roussillon 1998: 366-367).

Po volbách se tyto tři platformy staly politickými stranami, které zastřešoval Arabský socialistický svaz. Zákon o politických stranách z června 1977 zpříšňoval podmínky pro registraci politických stran. Zakazoval vznik stran na „třídním a sektářském“ principu. Tímto opatřením se mělo zamezit vzniku komunistických a islamistických

politických stran. Zákon o registraci politických stran znemožnil Muslimským bratřím registrovat se jako politická strana, proto působili pololegálně na univerzitách, kde vytvářeli „islámské skupiny“, které nutily k islamizaci univerzit (Gombár 2007: 14; Roussillon 1998: 366-337).

Po přijetí tohoto zákona vznikla politická strana Nový Wafd (*Hizb al-wafd al-džadíd, New Wafd Party*). Nový Wafd byl pravicovou stranou, která uznávala hodnoty jako liberalismus, sekularismus, svoboda projevu, dožadovala se demokracie a nezávislého soudního systému. Členy Nového Wafdu se stávali Koptové. Symbolem Nového Wafdu byl půlměsíc s křížem, který měl signalizovat muslimsko-křesťanské sblížení (Jadaliyya 2011). Nový Wafd přinesl do politiky politické veterány, jakými byl generální tajemník starého Wafdu (rozpuštěn 1952) Fu'ad Sirádž ad-Dín a bývalí členové starého Wafdu Ibráhím Faradž a °Abd al-Fattáh Hasan. Tato strana začala konkurovat vládnoucí Egyptské arabské socialistické organizaci. Strana Nový Wafd se mohla odkazovat na tradici strany Wafd sahající do doby, kdy byl Egypt britským protektorátem. Wafd tehdy sehrál důležitou roli při získání Egyptské nezávislosti v roce 1922 (Bareš – Veselý – Gombár 2009: 636-637).

As-Sádát reagoval na narůstající podporu Nového Wafdu zákonem z června 1978, podle kterého museli politické strany přijmout principy Červencové revoluce (1952) a jejich členové nesměli být politicky aktivní v politických stranách či vládě před rokem 1952. Mezi šest principů revoluce patřilo vymýcení imperialismu, zánik feudalismu, zrušení monopolů a kapitalistické kontroly nad vládou, rozvoj silné národní armády, institucionalizace sociální spravedlnosti a vznik zdravé demokratické společnosti (Cook 2012: 321). Po přijetí tohoto zákona se strana Nový Wafd sama rozpustila, neboť část členů Nového Wafdu vyjmenovaných výše působila před rokem 1952. V červenci 1978 si prezident as-Sádát založil vlastní politickou stranu pojmenovanou Národně demokratická strana (*Al-hizb al-watání ad-dímuqrátí, National Democratic Party*). Arabský socialistický svaz byl zrušen v srpnu 1978. Politické strany vzniklé jako jeho platformy se přejmenovaly. Pravicí

představovala Liberální strana (*Hizb al-ahrár, Liberal Party*), střed zastupovala Egyptská arabská socialistická strana (*Hizb misr al-^oarabí al-ištiráki, Egyptian Arab Socialist Party*) a levice Národní pokroková unionistická strana (*Hizb al-tadžammu^o at-taqaddúmi al-wahdawí, National Progressive Unionist Party*), který vydávala noviny *Ahálí*. K těmto politickým stranám si prezident as-Sádát vytvořil Socialistickou stranu práce (*Hizb al-^oamal al-ištiráki, Socialist Labour party*) jako oficiální „čestnou opozici“, aby navodil zdání liberalizovaného režimu (Bareš – Veselý – Gombár 2009: 636-637, Roussillon 1998: 368-369). Dojem liberalizovaného režimu mohl oslabit opoziční aktivity, neboť v režimu existovala „opoziční strana“. Navíc lze u „čestné opozice“ založené prezidentem v autoritativním režimu očekávat alespoň částečnou loajalitu k osobě prezidenta.

Konec vlády prezidenta as-Sádáta je charakterizován narůstající opozicí v důsledku uzavření mírové smlouvy s Izraelem a kritiky politiky as-Sádáta. Proti prezidentovi vystoupilo celé spektrum skupin od radikálních islamistů, násiristů, komunistů, ilegálních politických skupin po Svobodné důstojníky. Ze Svobodných důstojníků se proti as-Sádátovi postavili Zakaríjáh Muhí ad-Dín, Husajn, Baghdádáh a Šafí^oí. Zákon z dubna 1979 zakazoval politické strany, které odmítaly uzavření míru s Izraelem. Během téhož roku proběhlo referendum o nové ústavě, která by výrazně rozšířila pravomoci prezidenta. As-Sádát si přisvojil i funkci předsedy vlády. Na kumulaci moci v rukách prezidenta reagovala skupina vedená generálem Sa^odem ad-Dínem Šadhilím vytvořením exilové Egyptské vlastenecké fronty v Damašku. Na začátku 80. let propukaly proti politice prezidenta as-Sádáta masové demonstrace především ve velkých městech. Prezident na to reagoval masivním zatýkáním opozičních představitelů jmenovitě: vlivný novinář Hajkal, generální tajemník Wafdu Sirádž ad-Dín, marxistický ekonom Fu^oad Mursí, novinář Lutfí Chúlí, předseda Společnosti egyptsko-sovětského přátelství Muhammad ^oAbd as-Salám. az-Zaját, protirežimní kazatelé šajch Mahaláwí z Ibrahímovy mešity v Alexandrii, šajch Kišk z mešity Qubba v Káhiře a vůdce

Muslimských bratrů °Umar at-Tilmsání. Těchto čítek nebyl ušetřen ani koptský patriarcha Bábá Šínúda III. (Bareš – Veselý – Gombár 2009: 637-638). Z toho vyplývá, že se prezident as-Sádát nepokoušel potlačit konkrétní opoziční uskupení, ale prakticky celé spektrum opozice.

3.1 Integrovaný disent

Do integrovaného disentu patří stejně jako u prezidenta an-Náşşira univerzita al-Azhar a její rektori (viz kapitola 1.8.1). Prezident as-Sádát se rovněž snažil je více přiklonit na svoji stranu, a zlepšit si tak jejich dosavadní podporu. Pro úplnost je zde uveden postoj prezidenta as-Sádáta k náboženství

Proud oficiálního islámu (viz kapitola 1.8.1) představovali opět rektori univerzity al-Azhar a to šajchové Muhammad Muhammad al-Fahhám a °Abd al-Halím Mahmúd. Do oficiálního proudu patřili profesionální sunnitští duchovní a ministerstvo pro náboženské nadace. Náboženská opozice se rozdělila na umírněné a extrémisty (Bareš – Veselý – Gombár 2009: 638-639).

V Egyptě byly velmi aktivní súfijská bratrstva. Přiklon obyvatel k islamistické opozici zapříčinily sociální změny a vykořeněnost obyvatel velkých měst, především migrantů žijících na okraji velkých měst bez dostatečného zázemí. Druhým impulzem byla úspěšná íránská islámská revoluce v roce 1979. Prezident as-Sádát obdobně jako jeho předchůdce se snažil vystupovat jako zbožný muslim. Pokusil se to prokázat i během říjnové války (1973), která byla vedena pod heslem Bůh je převeliký a útok přes Suezský průplav nesl kódové označení Operace Badr³. Prezident as-Sádát zvolil politiku ústupků vůči umírněným islamistům. Domníval se, že tak oslabí stoupence bývalého prezidenta an-Náşşira neboli násirovce a levici. As-Sádátův vstřícný krok směrem k islamistům dokládá novela ústavy z roku 1980, která ustanovila šaríu (islámské

³ Bitva u Badru byla významným vítězstvím Proroka Muhammada v prvních letech, kdy se konstitoval islám.

náboženské právo) jako hlavní zdroj egyptské legislativy. Předchozí novela z roku 1971 uváděla šari^ču pouze jako jeden ze zdrojů práva (Bareš - Veselý -Gombár 2009: 638).

3.2 Tolerovaná opozice

3.2.1 Jednotlivci a liberalizace politického života

Období těsně po nástupu prezidenta as-Sádáta lze označit jako za "opravné hnutí", neboť byly provedeny čistky v politických, vojenských a policejních špičkách. Veřejně zničil policejní nahrávky uskladněné na ministerstvu vnitra. Zavřel zadržovací centra a zrušil náhodné zatýkání. Byla přijata nová ústava (Brownlee 2011: 647-648). Po liberálních reformách prezidenta as-Sádáta a rozpadu jediné strany, tedy Arabské socialistické unie, se v Egyptě ustanovil nesoutěživý vícestranický systém, kdy režim ovládala hegemonická strana v podobě Národní demokratické strany. V roce 1976 byly zavedeny volby s účastí více politických stran. Vznikla Národní demokratická strana strana (*Al-hizb al-watani ad-dímuqrátí, National Democratic Party*), která se od té doby stala vládní politickou stranou v zemi. Formálně se volby konaly, avšak Národní demokratická strana vyhrávala s drtivou převahou. Otázkou zůstává regulérnost voleb a manipulace s hlasy. Volby v roce 1976 nesly dva hlavní rysy. Prvním z nich byla nízká volební účast a druhým očekávané vítězství Národní demokratické strany. Relativně pozitivním rysem voleb byl zisk 48 křesel pro „nezávislé“ na kandidátkách politických stran (Roussillon 1998: 367).

Ve stejném roce vznikla i levicová Národně pokroková unionistická strana (*Hizb al-tadžammu^č at-taqaddúmi al-wahdawí, National Progressive Unionist Party*) a pravicová Liberální strana (*Hizb al-ahrár, Liberal Party*), které se společně s Národní demokratickou stranou staly vládními stranami. Avšak za krátkou dobu vystoupily z vlády a s nově vzniklou Socialistickou stranou práce (*Hizb al-^čamal al-ištiráki, Socialist Labour party*) vytvořily opoziční blok. Tyto opoziční strany zatěžovaly vládu různými mezinárodními tématy. Kritika z řad opozice byla pro as-

Sádáta nepříjemná, ale ve svém důsledku politiku Národní demokratické strany neovlivnila. As-Sádát se snažil opoziční strany regulovat pomocí legislativy, a to především pomocí Zákona 40, který usměrňoval principy, na nichž strany fungovaly (Cook 2012: 140). Této politické změně předcházel ekonomický pokles, kdy byl zahraniční dluh vyšší než egyptský HDP. V této situaci se prezident rozhodl bez konzultace s parlamentem přerušit dotace na rýži, cukr a plyn na vaření, místo toho, aby provedl škrty v armádě, správě dluhu atd. Jeho rozhodnutí vyvolalo v lednu 1977 masové demonstrace, které musela potlačit armáda. Během střetů demonstrantů s armádou zahynulo na 80 osob, několik set jich bylo zraněno a na 2000 osob bylo zatčeno (Bareš – Veselý – Gombár 2009: 635). Po lednových událostech se stal prezident as-Sádát izolovaným, defenzivním a nevyzpytatelným (Brownlee 2011: 643, 651). Začal jednat unilaterálně. To vedlo k jeho rozhodnutí o uzavření míru s Izraelem, i přes značné námitky z vlastních řad, se kterými se na politické scéně vypořádal. Náboženskou opozici se mu usměrnit nepodařilo. Liberalizační proces první poloviny 70. let nahradila kumulace funkcí v rukách prezidenta.

S prezidentem as-Sádátem je spojen blízkovýchodní mírový proces. V listopadu 1977 obdržel As-Sádát pozvání, aby navštívil izraelský parlament. As-Sádát nabídku přijal. Ne všichni političtí představitelé souhlasili s as-Sádátovým rozhodnutím, proto např. ministr zahraničí Ismá'íl Fahmí rezignoval. Podle průzkumu veřejného mínění prezidentovo rozhodnutí podporovalo 77% respondentů, 18% bylo proti. Proti se postavili především násiristé, levice a radikální islamisté. Proti míru s Izraelem se postavila Národně progresivní unionistická strana a její noviny *al-Ahálí* poté, kdy Izrael napadl jižní Libanon. V reakci na to prezident vyhlásil referendum o vyloučení poslanců, kteří nesouhlasí s uzavřením míru. Podle oficiálních výsledků se kladně vyjádřilo 92% účastníků (Brownlee 2011: 654).

Prezident as-Sádát podepsal dohody z Camp Davidu dne 26. března 1979. Třináct poslanců poslalo as-Sádátovi dopis, kde ho vinili z

uzavření separátního míru. Dle nich as-Sádát ohrozil egyptskou suverenitu na Sinaji. Proti se rovněž postavil exilovaný generál Sa[°]ad ad-Dín Muhammad al-Hussajní aš-Šádlí, předseda spojených náčelníků štábu během války v roce 1973. Podle aš-Šádlího bylo udržení míru na Blízkém východě prostřednictvím smluv z Camp Davidu pouze iluzí, navíc smlouvy byly spjaty s osobností as-Sádáta. Proti ratifikaci smlouvy v parlamentu se postavilo 13 poslanců. V reakci na to nechal as-Sádát vypsát referendum o mírové smlouvě. V referendu se 99,95 % osob vyjádřilo pro smlouvu. Referendum doplnilo vypsání předčasných voleb. Během volební kampaně byla zakázaná kritika mírové smlouvy. Ve volbách zvítězila vládní Národní demokratická strana s 86 % hlasů. Neobvyklá výše hlasů by však mohla poukazovat na manipulaci s volebními výsledky (Brownlee 2011: 660-661; Roussillon 1998: 369).

3.2.2 Umírnění islamisté

V době prezidenta an-Náššira byli Muslimští bratři charakterizováni jako radikální muslimská opozice. Avšak po procesech, hromadných zatýkání a represí především v roce 1966 ztratili Muslimští bratři na síle a stali se umírněnějšími. Prezident as-Sádát se vůči Muslimským bratrům choval tolerantněji. Například v roce 1971 nechal propustit z vězení jejich představitele. Z vězení se tak tohoto roku dostali vůdcové organizace Hasan Hudajbí a [°]Umar at-Tilimsání. Během 70. let se do Egypta vrátili exilovaní představitelé Sa[°]íd Ramadán a [°]Abd al-Hakím [°]Abdín. Muslimským bratrům bylo navraceno zařízení, dovoleno pořádat veřejná shromáždění a znovupublikování jejich časopisu ad-Da[°]wa. Muslimští bratři nebyli oficiálně úředně povoleni, ale úřady jeho působení tolerovaly. V uvolněné atmosféře 70. let mohli stoupcí Muslimských bratří organizovat islámské skupiny na univerzitách. Režim si od toho sliboval, že se zbaví násiristů a levice (Roussillon 1998: 366, 370; Zollner 2007: 412, 419).

Muslimští bratři rovněž požádali o povolení činnosti jako politického hnutí v roce 1976. Avšak nový zákon o politických stranách z roku 1977

to neumožnil. Prezident as-Sádát kompenzoval zákon o politických stranách návrhem, že by se Muslimští bratři mohli registrovat jako charitativní organizace. At-Tilmsání tuto možnost odmítl. Časopis *Ad-Da^ʿwa* odmítl mírové dohody z Camp Davidu. Avšak al-Azhar jako součást integrovaného disentu vydal fatwu, podle které byly dohody z Camp Davidu v souladu s islámským právem. K vydání fatwy mohl napomoci i zákon z roku 1961, podle kterého měl prezident a vláda kontrolu nad jmenování šajchů a personálů univerzity. Navíc as-Sádát podpořil své rozhodnutí o mírové smlouvě postupem proti odporujícím politikům. Z tohoto důvodu lze předpokládat, že by al-Azhar mohl čelit komplikacím. I když Muslimští bratři nebyli uznáni jako politická strana, tak se jeho členové účastnili voleb na kandidátkách jiných stran jako nezávislí kandidáti. Cílem Muslimských bratrů bylo ustanovit *šarīʿu* jako jediný zdroj legislativy. Dalším centrem umírněného islamismu byli protirežimní kazatelé v mešitách jako šajch Mahaláwí (Ibrahímova mešita v Alexandrii) a šajch Kišk (mešita Qubba v Káhiře) (Bareš – Veselý – Gombár 2009: 639; Kropáček 1996: 117-118).

3.3 Radikální a militantní náboženské skupiny

Radikální či extrémní islamisté se rekrutovali z řad stoupců Sajjida Qutba, teoretika Muslimských bratrů, a čtenářů jeho díla *Milníky na cestě*. Umírnění islamisté si vykládali Qutbovo dílo v abstraktní rovině, avšak radikálové vnímali Qutbův koncept džihádů jako okamžitý postup proti bezvěrectví. Ti nejradikálnější, jako šajch ^ʿAlí ^ʿAbduh Ismáʿíl, označili za bezvěrce nejen vládců, ale i ovládané, tedy egyptskou společnost (Bareš – Veselý – Gombár 2009: 639). Radikální islámistickou opozici reprezentovaly tyto organizace: Strana islámského osvobození, Společnost svaté války, Společnost odchodu z bezvěrectví, Organizace svaté války a Islámská skupina.

Strana islámského osvobození

Strana islámského osvobození (*Hizb at-tahrír al-islámí, the Islamic Liberation Party*) není původem egyptská organizace. Strana islámského

osvobození vznikla v Jordánsku v roce 1950. Jejím cílem bylo sjednocení islámského světa a obnovení chalífátu. Do Egypta organizace přesídlila v roce 1970 po skončení občanské války v Jordánsku. Strana islámského osvobození se pokusila o státní převrat, když v roce 1974 zaútočila na Héliopoli, předměstí Káhiry, kde se nachází vojenská akademie a hlavní štáb egyptské armády. Za tento útok byli její členové souzeni a tři z nich popraveni (Bareš – Veselý – Gombár 2009: 639; Oxford Islamic Studies Online 2013).

Společnost svaté války a Boží vojáci

Společnost svaté války (*Džamá^cat al-džihád*) a Boží vojáci (*Džund Alláh*) propagovaly myšlenku džihádu. Obě strany se potýkaly se zatýkáním členům (Bareš – Veselý – Gombár 2009: 640).

Společnost odchodu z bezvěrectví

Společnost odchodu z bezvěrectví (*Džamá^cat at-takfír wa-l-hidžra, Excommunication and Exodus*) je v zahraniční literatuře zmiňována pod svým zkráceným arabským názvem *At-takfír wa-l-hidžra*. Původně Společnost odchodu z bezvěrectví vznikla jako Společnost muslimů roku 1971. Jejím čelním představitelem byl Ahmad Mustafá Šukrí, který byl na konci 60. let vězněm za šíření propagačních materiálů Muslimských bratří na univerzitě a Asijútu. Ahmad Mustafá Šukrí viděl společnost a její vůdce jako nevěřící. Z toho důvodu měli muslimové odejít z Egypta, projít vojenským výcvikem a po návratu svrhnout vládu a nastolit islámský stát. Myšlenka Šukrího se setkala s ostrou kritikou z řad oficiálního islámu a tisku. Tisk dal Společnosti muslimů posměšnou přezdívku Společnost odchodu z bezvěrectví, která se zažila a používá dodnes. Společnost odchodu z bezvěrectví zaútočila na oficiálního představitele státu roku 1977, kdy její členové zavraždili bývalého ministra pro náboženské nadace šajcha Muhammada Husajna adh-Dhahabího. Za vraždu exministra byl Šukrí a další členové organizace popraveni (Bareš – Veselý – Gombár 2009: 640; Šejka 2007: 180; Kropáček 1996: 118-119).

Organizace svaté války

Organizace svaté války (*Tanzímát al-džihád, Egyptian Islamic Jihad*) byla založena v roce 1977 dvěma členy Strany islámského osvobození. Teoretikem organizace se stal elektromechanik Muhammad °Abd as-Salám Faradž. Faradž je autorem proslulého spisu *Svatá válka: zanedbávaná povinnost*, ve kterém učinil z džihádu šestou základní povinnost muslima. Dle Faradže se v Egyptě musí nejprve nahradit sekulární zákony náboženskými a vůdci, kteří kolaborují s „křižáky, komunisty a sionisty“ zabiti. Džihád se má nejprve vést proti blízkému nepříteli, kterého ztělesňovala vláda a poté proti vzdálenému nepříteli. Organizace svaté války infiltrovala armádu a zpravodajské služby. Zpravodajský důstojník °Abbúd °Abd al-Latíf az-Zumur naplánoval atentát na prezidenta as-Sádáta. V rámci Organizace svaté války se vytvořila jedenáctičlenná konzultativní rada, ve které zasedal šajch °Umar °Abd ar-Rahmán, jenž je zodpovědný za vydání fatwy, v níž označil prezidenta as-Sádáta za nevěřícího, kterého je potřeba zabít. K atentátu na prezidenta as-Sádáta došlo dne 6. října 1981 během vojenské přehlídky. Hlavním strůjcem atentátu byl poručík Chálid Islámbúlí. Atentát si vyžádal dalších 7 obětí, na tři desítky lidí bylo zraněno. Organizátoři atentátu počítali s následným povstáním proti režimu. Vzbouřili se pouze radikálové na univerzitě v Asijútu, kteří zabili 100 policistů (Bareš – Veselý – Gombár 2009: 640-641; Čejka 2007: 55; Kropáček 1996: 119).

Islámská skupina

Islámská skupina (*Al-Džamá'at al-islámíja, Society of Muslims*) vznikla až v roce 1981 poté, kdy prezident as-Sádát zakázal činnost islámských skupin na univerzitách. Islámská skupina měla dvě centra. Umírněnější centrum v čele s Tal'atem Fu'ádem Qásimem se nacházelo v Káhiře a Alexandrii a přiklánělo se k myšlenkám Muslimských bratří. Radikální křídlo sídlilo v Asijútu a přiklánělo se k myšlenkám Organizace svaté války. Šajch ar-Rahmán, který vydal fatwu na prezidenta as-Sádáta, se stal muftím Islámské skupiny. Ve fatwě označil as-Sádáta za

nevěřícího a vyzval k jeho zabití. S ohledem na datum vzniku Islámské skupiny je její činnost spjata až s prezidentem Husní Mubárákem (Bareš – Veselý – Gombár 2009: 640-641; Čejka 2007: 63).

3.4 Shrnutí

V Egyptě do poloviny 70. let byl zachován stejný režim jako za prezidenta an-Náṣṣira. Změna nastala v roce 1978, kdy byl zrušen Arabský socialistický svaz a vznikly tři základní politické strany z platformem Arabského socialistického svazu (1976). Středová Národní demokratická strana se stala hegemonickou stranou, a v Egyptě se tak ustanovil nesoutěživý vícestranický systém, neboť Národní demokratická strana vyhrávala každé volby s drtivou většinou.

Opozici v širším pojetí představovali protesty a demonstrace, které propukly v letech 1975-1977. Jejich příčiny lze nalézt v prohrané říjnové válce a následné ekonomické krizi, která výrazně zdražila základní potraviny a komodity. Režim potlačil demonstrace násilně – na několik desítek lidí zemřelo a stovky jich byly zraněny.

Opozici v užším pojetí zastupují opoziční politické strany a organizace. Podle zákona o politických stranách, mohly být založeny pouze strany bez „třídnického“ a „náboženského“ principu. Opoziční strany zatěžovaly vládu předkládáním mezinárodních témat. Prezident as-Sádát si ke stávajícím opozičním stranám vytvořil „čestnou opozici“. Islamistické organizace představovali umírněnější Muslimští bratři a radikálnější Strana islámského osvobození, Společnost odchodu z bezvěrectví, Organizace svaté války a Islámská skupina. Postoj režimu k Muslimským bratrům byl ve srovnání s předchozím obdobím tolerantnější. Jejich členové byli propuštěni z vězení, byl jim navrácen majetek a mohli působit na univerzitách. Vstřícný krok směrem k islamistům představuje i novela ústavy, kde se stalo islámské právo jediným zdrojem práva. Výše zmíněné radikální islamistické skupiny podnikali ozbrojené akce proti představitelům státu. Jejich cílem bylo ustanovení islamistického státu a vedení svaté války proti nepřátelům. Tyto skupiny čelily represím ze

strany státu. Organizace svaté války byla zodpovědná za úspěšný atentát na prezidenta as-Sádáta.

Opozice v rámci dominantní strany vznikla po prohrané říjnové válce. Několik sekulárních politiků nesouhlasilo s mírovým jednáním a s následnou mírovou smlouvou s Izraelem. Poslanci se obávali, že by mírová smlouva mohla ohrozit suverenitu Egypta na Sinaji. Na tuto situaci reagoval as-Sádát vypsáním referenda, ve kterém občané mírovou smlouvu podpořili.

Náboženskou opozici z jednotlivců představuje především radikální šajch ar-Rahmán, který vydal fatwu, podle níž byl prezident as-Sádát nevěřící, kterého je potřeba odstranit. Šajch ar-Rahmán se následně připojil k Organizaci svaté války zodpovědné za atentát na as-Sádáta. Do této kategorie lze zařadit i Sajjid Qutba popraveného v roce 1966, neboť jeho dílo *Milníky na cestě* inspirovalo značné množství islamistů objevujících se od 70. let 20. století.

ZÁVĚR

Pro egyptské prostředí byl přínosný Sartoriho model jednostranického státu a hegemonické strany. Model jednostranického státu rozdělil na tři kategorie: jednostranický totalitní stát, jednostranický autoritářský stát a jednostranický pragmatický stát. Jednostranický autoritářský stát odpovídá egyptskému politickému životu za prezidentů an-Náṣṣira a as-Sádáta do roku 1976 potažmo 1978, kdy jedinou státní stranou byl Národní svaz a od roku 1962 Arabský socialistický svaz. Koncept hegemonické strany je charakteristický pro období prezidenta as-Sádáta po roce 1976. Od tohoto roku existovaly v rámci Arabského socialistického svazu platformy, ze kterých se staly politické strany. Hegemonickou stranou byl Arabský socialistický svaz a poté Národní demokratická strana

Bakalářská práce Opozice v nedemokratických režimech v teorii a praxi – Egypt se zabývala opozicí za prezidentů an-Náṣṣira (1956-1970) a as-Sádáta (1970-1981). V první teoretické kapitole byly představeny koncepty opozice od různých odborníků na dané téma. Koncepty opozice v nedemokratických režimech představovaly především modely uplatňované na země východního bloku. Z popsáných konceptů se jevil nejvhodnější koncept od Holgera Albrechta, který byl výjimečně připraven pro prostředí Egypta ve druhé polovině 20. století. Z komparačních kritérií vychází dělení opozice na integrovaný dissent, tolerovanou opozici a radikální a militantní skupiny.

Opozici za obou prezidentů lze rozdělit na linie sekulární – náboženská (islamistická), jednotlivci – skupiny a částečně spolupracující s režimem – protirežimní. Tyto linie se mohou navzájem prolínat. Sekulární opozici představovali jednotlivci napojení na establishment, politické strany a dobrovolnické spolky. Islamistickou opozici představovali islamistické skupiny, organizace a radikální šajchové. Do kategorie částečně spolupracující s režimem patřil al-Azhar a jeho rektori

a umírnění Muslimští bratři (70. léta). Protirežimní byly radikální islamistické skupiny.

Sekulární opozice existovala v podobě politických stran, dobrovolnických spolků a jedinců z vládních a armádních špiček. Za prezidenta an-Náṣṣira existovala pouze jedna vládnoucí strana, ostatní politické strany byly zakázané. Za prezidenta as-Sádáta vzniklo několik opozičních stran, které se snažily svými návrhy, avšak s minimálními úspěchy, ovlivnit chod vlády. Režim povoloval existenci politických stran, ale reguloval je prostřednictvím zákonů, které stanovovaly například podmínky struktury politických stran. Dobrovolnické spolky sehrály důležitou roli především v období za prezidenta an-Náṣṣira. Politický význam těchto spolků spočíval v tom, že se staly arénou a vytvářely se v nich aliance nutné pro vstup do politiky. Ze spolků se v 50. letech rekrutovali vysocí vládní činitelé. Stabilní opozicí za obou prezidentů byli vysoce postavení členové armády. Za an-Náṣṣira jím byl maršál Āmir, který odporoval an-Náṣṣirovým snahám o omezení moci Svobodných důstojníků a pokusil se o vojenský puč. Za as-Sádáta generál aš-Šādílí, který nesouhlasil s mírovou smlouvou s Izraelem. Opozice jedinců z vládních špiček se projevila za as-Sádáta se schválením mírové smlouvy s Izraelem, kdy část politiků odmítla smlouvu podpořit. As-Sádát na to reagoval vyhlášením referenda o smlouvě.

Náboženskou opozici režimu představovala univerzita al-Azhar a její rektori. Al-Azhar byl integrovaný do režimu, přesto konkuroval státní institucím, například v oblasti cenzury. Al-Azhar podporoval režim vydáváním fatew. Částečně to mohla ovlivnit skutečnost, že od reformy al-Azharu jmenovala vláda a prezident jejího rektora a vláda měla dohled nad univerzitními zaměstnanci. Postoj obou prezidentů k al-Azharu byl vstřícný a v podstatě se nelišil. Islamistickou opozicí byly islamistické organizace. Za prezidenta an-Náṣṣira představovali radikální islamistickou opozici Muslimští bratři, kteří usilovali o reislamizaci společnosti a zavedení islámských principů do politiky a práva. Muslimští bratři zaměřili svoji činnost na jedné straně na charitativní aktivity a na

straně druhé na ozbrojený boj proti režimu. Režim Muslimské bratry pronásledoval a věznil. Muslimští bratři tak působili v ilegalitě a jeden čas byli zakázáni. Vlna represí za an-Náṣṣira se projevila za as-Sádáta tím, že se z Muslimských bratrů postupně stala umírněná islamistická skupina, jejíž aktivity režim toleroval, neboť si od toho sliboval omezení vlivu radikálních islamistických skupin. Vstřícnější krok as-Sádáta k islamistům představovala reforma ústavy, která zavedla islámské právo jako jediný zdroj práva. Radikální islamistické skupiny byly za as-Sádáta početnější a jejich útoky na vládní představitele četnější a násilnější oproti Muslimským bratrům za an-Náṣṣira, a proto tyto skupiny čelily řadě represí ze strany režimu. Radikální islamisté za as-Sádáta chtěli nastolit islamistický stát prostřednictvím svaté války. Z těchto skupin nejvíce zasáhla režim Organizace svaté války, jejíž člen provedl úspěšný atentát na as-Sádáta.

Podle širšího pojetí opozice, lze do opozice zařadit demonstrace. Tento fenomén byl typický pro období obou prezidentů. Za an-Náṣṣira byl klíčový rok 1968, kdy proběhly demonstrace proti rozsudkům osob odsouzených za prohranou říjnovou válku a zároveň se dožadovaly návratu an-Náṣṣira do funkce prezidenta. Za as-Sádáta propukly demonstrace v letech 1975-1977, kdy se občané bouřili především proti výraznému zdražování základních produktů v důsledku ekonomické krize. Proti této demonstraci režim fyzicky zasáhl. Demonstrace si vyžádala několik desítek mrtvých, stovky zraněných a značné množství zatčených.

RESUMÉ

Bachelor thesis Opposition in nondemocratic regimes in theory and practice – Egypt depicts opposition during presidency of an-Naṣṣir (1956-1970) and as-Sadat (1970-1981). The first chapter introduces theories and concepts of opposition in democratic and nondemocratic regimes. Holger Albrecht's concept of opposition is the best fitting one, because it was invented for Egypt. According to comparative criterions were created three categories of opposition: integrated dissent, tolerated opposition and radical and militant religious groups.

The second chapter is focused on opposition during presidency of an-Naṣṣir. The integrated dissent is represented by University of Al-Azhar therefore it is considered as official Islam. Tolerated opposition consists of moderate Islamists and benevolent societies. Moderate Islamists are part of charitable organization Islamic Benevolent Society. Benevolent Societies played key role in creating alliances necessary for becoming politician. Individuals also represent important part in tolerated opposition. Marshal °Amir challenged president an-Naṣṣir and lost. Muslim Brothers belong into the third category of radical and militant religious groups. Muslim Brothers strived for society revival through jihad therefore Muslim Brothers faced many repression and persecution. Its members were jailed several times.

The third chapter is focused on opposition during presidency of as-Sadat. Integrated dissent represents sheikhs of Al-Azhar as second chapter did. Category of tolerated opposition follows creation of political parties. Its actions were limited by several laws introduced by as-Sadat. New Democratic Party has remained as ruling party since its foundation. Muslim Brothers in the 1970s is example of moderate Islamists. Muslim Brothers became counterweight of radical Islamists. Category of radical and militant religious groups gathers organisations such as the Islamic Liberation Party, Excommunication and Exodus, Egyptian Islamic Jihad or

Society of Muslims. Egyptian Islamic Society was responsible for carrying successful assassination attempt on President as-Sadat in 1970.

SEZNAM LITERATURY

Albrecht, Holger (2005). How Can Opposition Support Authoritarianism? Lessons from Egypt. *Democratization* 12 (3), s. 378-197.

Alibašić, Ahmet (1999). *Political Opposition in Contemporary Islamic Political Thought in the Arab World* [diplomová práce] (Kuala Lumpur: The International Institute of Islamic Thought and Civilization).

Apter, David (1962). Some Reflections on the Role of a Political Opposition in New Nations. *Comparative Studies in Society and History* 4 (2), s. 154-168.

Bareš, Ladislav - Veselý, Rudolf - Gombár, Eduard (2009). *Dějiny Egypta* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny).

Beinin, Joel – Lockman, Zachary (1988). *Workers on the Nile. Nationalism, Communism, Islam and the Egyptian Working class, 1882-1954* (London: I. B. Tauris & Co Ltd.).

Brownlee, Jason (2011). Peace Before Freedom: Diplomacy and Repression in Sadat's Egypt. *Political Science Quarterly* 126 (4), s. 641-668.

Capoccia, Giovanni (2002). Anti-system Parties. A Conceptual Reassessment. *Journal of Theoretical Politics* 14 (9), s. 9-35.

Cook, Steven A. (2012). *Struggle for Egypt. From Nasser to Tahrir Square* (New York: Oxford University Press).

Čejka, Marek (2007). *Encyklopedie blízkovýchodního terorismu* (Brno: Barrister & Principal).

Dočkal, Vít (2002). Aliance nového občana – populistická či protestní strana? *Středoevropské politické studie* 4 (4), nestránkováno.

Gombár, Eduard (2007). *Vliv politicky relevantních elit na demokratizační proces v Egyptě* (Praha: Ministerstvo zahraničních věcí).

Herrera, Linda (2001). Accomodating Disco and Qur'an: Lay Women Pedagogues and the Education of Metropolitan Muslims. In: Salvatore,

Armando ed., *Muslim Traditions and Modern Techniques of Power* (Münster: LIT Verlag Münster), s. 225-242.

Hlaváček, Petr – Holzer, Jan (2008). Opozice v nedemokratických režimech. Vstupní poznámky k možnostem a limitům stávající teorie. *Středoevropské politické studie* 10 (1), s. 1-16.

Kropáček, Luboš (1996). *Islámský fundamentalismus* (Praha: Vyšehrad).

Kropáček, Luboš (1998). *Arabsko-český a česko-arabský slovník. 4 500 nejpoužívanějších slov denního tisku, úředních listin a naukové prózy* (Praha: Fortuna).

Kubát, Michal (2010). *Politická opozice v teorii a středoevropské praxi* (Praha: Dokořán).

Maitah, Mansoor (2012). *Politická a ekonomická kultura islámu na Blízkém východě* (Praha: Wolters Kluwer).

Lyngaas (2011). Lyngaas, Sean (2011). Ahmad Urabi. Delegate of the People Social Mobilization in Egypt on the Eve of Colonial Rule. *Al-Nakhlah* 2011, s. 1-13.

Moore, Clement Henry (1974). Authoritarian Politics in Unincorporated Society: The Case of Nasser's Egypt. *Comparative Politics* 6 (2), s. 193-218).

Moustafa, Tamir (2000). Conflict and Cooperation between the State and Religious Institutions in Contemporary Egypt. *International Journal of Middle East Studies* 32 (1), s. 3–22.

Novák, Miroslav (1997). *Systémy politických stran. Úvod do jejich srovnávacího studia* (Praha: Sociologické nakladatelství).

Reid, Donald M. (1998). The °Urabi Revolution and the British Conquest, 1879-1882. In: Daly, Martin. W. ed., *The Cambridge History of Egypt. vol. 2: Modern Egypt, from 1517 to the end of the Twentieth Century* (Cambridge: Cambridge University Press), s. 217-238.

Roussillon, Paul (1998). Republican Egypt interpreted: revolution and beyond. In: Daly, Martin. W. ed., *The Cambridge History of Egypt. vol. 2:*

Modern Egypt, from 1517 to the end of the Twentieth Century (Cambridge: Cambridge University Press), s. 334-393.

Sartori, Giovanni (2005). *Strany a stranické systémy. Schéma pro analýzu* (Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury).

Teshome, Wondwosen (2009). Opposition Parties and the the Politics of Opposition in Africa: A Critical Analysis. *International Journal of Human and Social Sciences* 4 (5), s. 287-301.

Zollner, Barbara (2007). Prison Talk: the Muslim Brotherhood's Internal Struggle during Gemal Abdel Nasser's Persecution, 1954 to 1971. *International Journal of Middle East Studies* 39, s. 411-433.

Elektronické zdroje

Jadaliyya (2011). *Al-Wafd Party* (<http://www.jadaliyya.com/pages/index/3155/al-wafd-party>, 19. 4. 2013).

Masry, Sarah El (2013). Al-Azhar of post-revolutionary Egypt. *Daily News Egypt*. 20. března 2013 (<http://www.dailynewsegypt.com/2013/03/20/al-azhar-of-post-revolutionary-egypt/>, 15. 4. 2013).

Oxford Islamic Studies Online (2013). *Hizb al-Tahrir al-Islami* (<http://www.oxfordislamicstudies.com/article/opr/t125/e859>, 22. 4. 2013).

Shaoul, Jean (2012). The Egyptian Revolution, the Muslim Brotherhood and the apologetics of the Revolutionary Socialists. *World Socialist Web Site*. 6. ledna 2012 (<http://www.wsws.org/en/articles/2012/01/bro2-j06.html>, 21. 4. 2013).